

Lagrådsremiss

Genomförande av barnrättsdirektivet och några andra straffprocessuella frågor

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 7 februari 2019

Peter Hultqvist

Martina Löfstrand
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

I lagrådsremissen lämnar regeringen förslag som bl.a. syftar till att genomföra EU:s direktiv om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden. Förslagen bedöms öka rättssäkerheten och säkerställa barns rätt till ett effektivt försvar.

Regeringen föreslår att åklagaren får en skyldighet att anmäla en försvarare till rätten om det med hänsyn till omständigheterna finns anledning att pröva om personen uppfyller kraven för att vara försvarare. Det ska också vara möjligt för en domstol att förordna en offentlig försvarare vid sidan av en försvarare som den misstänkte själv har utsett, om det finns synnerliga skäl. Vidare föreslås att ett barn som blir myndigt när han eller hon är frihetsberövad under vissa förutsättningar ska ha rätt att vara fortsatt placerad med barn under 18 år.

Regeringen föreslår också ökade möjligheter för en arbetsgivare att ersätta en offentlig funktionär för hans eller hennes rättegångskostnader och att övervakningsnämnden ska ges möjlighet att lämna information om förenklad delgivning.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 11 juni 2019.

Innehållsförteckning

1	Beslut	3
2	Lagtext	4
2.1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	4
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.	6
2.3	Förslag till lag om ändring i häkteslagen (2010:611).....	7
3	Ärendet och dess beredning	8
4	EU:s arbete med processuella rättigheter	9
4.1	Färdplanen	9
4.2	Barnrättsdirektivets syfte och innehåll	10
5	Utgångspunkter för genomförandet av barnrättsdirektivet	11
5.1	Personer som omfattas av direktivet.....	11
5.2	Förfaranden som omfattas av direktivets tillämpningsområde	12
5.3	Allmän start- och sluttidpunkt för direktivets tillämpningsområde	14
6	Genomförande av barnrättsdirektivet och åtgärder för ett effektivt försvar.....	16
6.1	Rätten till försvarare.....	16
6.2	Behovet av ytterligare garantier för ett effektivt försvar	18
6.3	Rättigheter för frihetsberövade barn som fyller 18 år	22
6.4	Inget behov av ytterligare författningsändringar	24
7	Offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad.....	26
8	Information om förenklad delgivning i övervakningsnämnden	29
9	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.....	31
10	Konsekvenser av förslagen	31
11	Författningskommentar	34
11.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	34
11.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.	36
11.3	Förslaget till lag om ändring i häkteslagen (2010:611)	37
Bilaga 1	Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/800/EU	38
Bilaga 2	Sammanfattning av betänkandet Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. (SOU 2017:68).....	58
Bilaga 3	Betänkandets lagförslag	69
Bilaga 4	Förteckning över remissinstanserna	74

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.,
3. lag om ändring i häkteslagen (2010:611).

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 21 kap. 3 a § ska ha följande lydelse,
dels att det ska införas två nya paragrafer, 21 kap. 9 a § och 33 kap.
6 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

3 a §¹

Är den misstänkte anhållen eller häktad *skall* offentlig försvarare förordnas för honom, om han begär det. *Offentlig försvarare skall* också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare skall därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som *skall* väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller

3. om det i övrigt *föreligger* särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av försvarare som han själv har utsett, *skall inte vid sidan av denne någon offentlig försvarare förordnas.*

Om den misstänkte är anhållen eller häktad *ska en* offentlig försvarare förordnas för honom *eller henne*, om han *eller hon* begär det. *En offentlig försvarare ska* också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket *det* inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

En offentlig försvarare ska därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av *en* försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om *en* försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som *ska* väljas och det finns anledning att döma till *en* annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller

3. om det i övrigt *finns* särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av *en* försvarare som han *eller hon* själv har utsett, *ska det vid sidan av denne inte förordnas någon offentlig försvarare, om det inte finns synnerliga skäl.*

9 a §

Om det med hänsyn till omständigheterna finns anledning att pröva om den person som utsetts att biträda den misstänkte uppfyller kraven i 3 § tredje stycket, ska åklagaren anmäla detta till rätten.

33 kap.

6 a §

Trots bestämmelserna i 24 § och 25 § första stycket delgivningslagen (2010:1932) får den dömde delges handlingar i ett mål om åtgärd enligt 28 kap. 9 § brottsbalken genom förenklad delgivning, om han eller hon vid övervakningsnämndens sammanträde och i samband med nämndens beslut om att begära att en åklagare för talan om undanröjande av skyddstillsyn personligen har delgetts information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten. Handlingarna ska skickas till den dömde inom tio veckor efter det att informationen lämnades.

Informationen får delges den dömde av ordföranden vid sammanträdet.

Denna lag träder i kraft den 11 juni 2019.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (1981:1310) om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Har domstolen i ett mål om enskilt åtal mot den som är eller har varit offentlig funktionär för brott i utövningen av tjänsten genom lagakraftvunnet avgörande förpliktat målsäganden att ersätta den tilltalade *dennes* rättegångskostnad, *skall* den som var den tilltalades arbetsgivare vid tiden för den åtalade gärningen på ansökan av den tilltalade utge det utdömda beloppet till *denne*, i den mån målsäganden inte har *betalt* det. Arbetsgivaren inträder då intill det utgivna beloppet i den tilltalades rätt gentemot målsäganden.

Om domstolen i ett mål om enskilt åtal mot den som är eller har varit offentlig funktionär för brott i utövningen av tjänsten *har* förpliktat målsäganden att ersätta den tilltalade *för hans eller hennes* rättegångskostnad, *ska* den som var den tilltalades arbetsgivare vid tiden för den åtalade gärningen på ansökan av den tilltalade utge det utdömda beloppet till *honom eller henne*, i den mån målsäganden inte har *betalat* det. Arbetsgivaren inträder då intill det utgivna beloppet i den tilltalades rätt gentemot målsäganden.

Om högre rätt ändrar domstolens beslut om rättegångskostnad till den tilltalades nackdel får arbetsgivaren kräva tillbaka överskjutande belopp av honom eller henne. Detsamma gäller i den mån målsäganden, sedan avgörandet fått laga kraft, har betalat det utdömda beloppet till den tilltalade.

Första stycket tillämpas även när någon annan än arbetsgivaren, utan samband med allmänt åtal, har fört talan mot den som är eller har varit offentlig funktionär om enskilt anspråk på grund av åtgärd i utövningen av tjänsten.

Första och andra styckena tillämpas även när någon annan än arbetsgivaren, utan samband med allmänt åtal, har fört talan mot den som är eller har varit offentlig funktionär om enskilt anspråk på grund av åtgärd i utövningen av tjänsten.

2.3 Förslag till lag om ändring i häkteslagen (2010:611)

Härigenom föreskrivs¹ att 2 kap. 3 § häkteslagen (2010:611) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

3 §

En intagen som är under arton år får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.

Om en intagen fyller arton år under tiden för frihetsberövandet får den intagne även fortsättningsvis placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna under arton år, om det är motiverat med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt.

Denna lag träder i kraft den 11 juni 2019.

¹ Jfr Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/800/EU av den 11 maj 2016 om rätts-säkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden.

3 Ärendet och dess beredning

Den 11 maj 2016 antog Europaparlamentet och rådet direktiv 2016/800/EU om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden (kallat barnrättsdirektivet). Direktivet innehåller minimiregler om misstänkta och tilltalade barns rätt till ett effektivt försvar, till information och till en individuell bedömning. Det innehåller också minimiregler om hur frihetsberövade barn ska behandlas och om deras rätt till skydd av privatlivet. Direktivet trädde i kraft den 10 juni 2016 och ska vara genomfört i svensk rätt senast den 11 juni 2019. Direktivet bifogas som *bilaga 1*.

Arbetsgivarverket och Justitiekanslern har i var sin skrivelse begärt att vissa bestämmelser i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnader i vissa mål m.m. ska ses över (Ju2002/1594/DOM och Ju2006/4494/DOM).

I en framställning till Justitiedepartementet har det föreslagits att övervakningsnämnden ska få lämna information om förenklad delgivning till den dömde i samband med att nämnden beslutar att begära att åklagaren för talan vid domstol om undanröjande av skyddstillsyn (Ju2015/00929/DOM).

Regeringen beslutade den 22 juni 2016 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att bl.a. lämna förslag om hur barnrättsdirektivet ska genomföras i svensk rätt samt överväga frågorna om ändring av vissa bestämmelser i lagen om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnader i vissa mål m.m. och om förenklad delgivning i övervakningsnämnd (dir. 2016:57). Utredningen antog namnet Utredningen om vissa straffprocessuella frågor.

Utredningen lämnade i september 2017 betänkandet Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. (SOU 2017:68). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 2* och lagförslagen finns i *bilaga 3*. Betänkandet har remitterats och en förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 4*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2017/07064/DOM).

I lagrådsremissen behandlar regeringen utredningens lagförslag.

4 EU:s arbete med processuella rättigheter

4.1 Färdplanen

Principen om ömsesidigt erkännande av domar och andra beslut av rättsliga myndigheter utgör en hörnsten i det straffrättsliga samarbetet inom Europeiska unionen (EU). Principen syftar till att underlätta samarbetet mellan behöriga myndigheter och att stärka det rättsliga skyddet av enskildas rättigheter. En förutsättning för principens genomförande är att medlemsstaterna har förtroende för varandras straffrättsliga system. Ett sätt att öka förtroendet är att införa gemensamma minimireglerna för enskildas rättigheter i straffrättsliga förfaranden.

Under det svenska ordförandeskapet hösten 2009 lade Sverige fram ett förslag till en resolution om en färdplan för att stärka misstänkta och tilltalades processuella rättigheter i straffrättsliga förfaranden. Färdplanen, som antogs av rådet för Rättsliga och inrikes frågor samma höst, innebär ett steg för steg-förfarande enligt vilket kommissionen ska lägga fram förslag om rätten till översättning och tolkning (åtgärd A), information om rättigheter och om anklagelsen (åtgärd B), juridisk rådgivning och rättshjälp (åtgärd C), kommunikation med släktingar, arbetsgivare och konsulära myndigheter (åtgärd D) samt om särskilda skyddsåtgärder för utsatta misstänka eller tilltalade personer (åtgärd E).

Tre direktiv har antagits och genomförts enligt färdplanen; ett direktiv om rätten till tolkning och översättning (Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/64/EU av den 20 oktober 2010 om rätt till tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden), ett direktiv om rätten till information (Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden) och ett direktiv om rätten till försvarare (Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet [kallat försvarardirektivet]). Direktiven har föranlett vissa lagändringar (prop. 2012/13:132, bet. 2012/13:JuU23, rskr. 2012/13:286, prop. 2013/14:157, bet. 2013/14:JuU26, rskr. 2013/14:222 och prop. 2015/16:187, bet. 2016/17:JuU2, rskr. 2016/17:23).

I samband med att rådet antog färdplanen underströks att den inte är uttömmande. Kommissionen uppmanades att undersöka behovet av ytterligare minimireglerna när det gäller processuella rättigheter för misstänkta och tilltalade. Detta har lett till antagandet av Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/343/EU av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (kallat oskuldspresumtionsdirektivet). Oskuldspresumtionsdirektivet är genomfört i svensk rätt och har föranlett en lagändring (prop. 2017/18:58, bet. 2017/18:JuU12, rskr. 2017/18:162).

Två ytterligare direktiv enligt färdplanen har antagits och återstår att genomföra i svensk rätt; barnrättsdirektivet och Europaparlamentets och

rådets direktiv 2016/1919/EU av den 26 oktober 2016 om rättshjälp för misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden och för eftersökta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder (kallat rättshjälpsdirektivet).

4.2 Barnrättsdirektivets syfte och innehåll

Syftet med direktivet är enligt artikel 1 att föreskriva minimiregler för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden eller föremål för förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder. Rättigheterna gäller från det att barnet blir misstänkt eller tilltalat till dess att det slutliga avgörandet av skuldfrågan har fått laga kraft. I fråga om barn som är eftersökta i samband med en europeisk arresteringsorder ska rättigheterna gälla från den tidpunkt då det eftersökta barnet greps i den verkställande medlemsstaten (artikel 2).

Ett barn är enligt artikel 3 en person som är yngre än 18 år.

I artikel 4 och 5 behandlas rätten till information. Ett barn ska i samband med underrättelse om misstanken informeras om sina rättigheter enligt direktivet och enligt direktiv 2012/13/EU om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden. Den som har föräldraansvar för barnet, eller i vissa fall en annan lämplig vuxen person, ska ges samma information som barnet.

Artiklarna 6 och 18 handlar om barnets rätt till försvarare. Av direktivet följer att medlemsstaterna ska se till att barnet både har rätt till tillgång till försvarare och rätt att biträdas av en försvarare.

Direktivet kräver vidare att hänsyn tas till barns särskilda behov av skydd, utbildning, yrkesutbildning och social anpassning. Enligt artikel 7 har barn som är misstänkta och tilltalade därför rätt till en individuell bedömning. Bedömningen ska särskilt beakta barnets personlighet och mognad, barnets sociala och ekonomiska bakgrund samt familjebakgrund och eventuell särskild sårbarhet hos barnet.

Artikel 8 ger frihetsberövade barn rätt till läkarundersökning vid behov.

I artikel 9 anges att förhör med misstänkta eller tilltalade barn, som utförs av polis eller andra brottsbekämpande myndigheter, ska spelas in med ljud och bild när det är proportionerligt. Vid proportionalitetsbedömningen ska bl.a. beaktas om försvarare är närvarande och om barnet är frihetsberövat.

Artiklarna 10–12 ger frihetsberövade barn särskilda rättigheter. Enligt artikel 10 ska frihetsberövande av ett barn begränsas till en så kort period som möjligt och vara en sista utväg. Av artikel 11 följer att medlemsstaterna, när det är möjligt, ska se till att de behöriga myndigheterna har tillgång till alternativa åtgärder till frihetsberövande. I artikel 12 ställs krav på hur ett frihetsberövat barn ska behandlas. Medlemsstaterna ska bl.a. se till att barn som är frihetsberövade som huvudregel hålls åtskilda från vuxna. Detsamma ska gälla ett barn som fyller 18 år under tiden det är frihetsberövat, om det inte är olämpligt.

Av artiklarna 13 och 14 följer att straffrättsliga förfaranden som rör barn ska genomföras skyndsamt och med vederbörlig omsorg. Barnet ska behandlas med värdighet och barnets privatliv ska skyddas, bl.a. genom

att möjliggöra att förhandlingar med tilltalade barn kan hållas inom stängda dörrar.

Artikel 15 handlar om barnets rätt att åtföljas av den person som har föräldraansvar eller av en annan lämplig vuxen person under förfarandet och artikel 16 om barnets rätt att närvara vid rättegången.

Artikel 17 anger direktivets tillämpning i fråga om förfaranden enligt en europeisk arresteringsorder.

Artiklarna 19–27 innehåller bestämmelser om bl.a. tillgången till effektiva rättsmedel, utbildning, införlivande och ikraftträdande. Direktivet ska vara genomfört i svensk rätt senast den 11 juni 2019, se artikel 24.

5 Utgångspunkter för genomförandet av barnrättsdirektivet

5.1 Personer som omfattas av direktivet

Regeringens bedömning: Direktivet omfattar i första hand personer som inte har fyllt 18 år. Direktivets rättigheter gäller även personer som fyller 18 år under de förfaranden som omfattas av direktivet, om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, dock längst till dess att personen fyller 21 år. Svensk rätt uppfyller direktivets krav på att en misstänkt eller tilltalad person ska förutsättas vara ett barn när det är osäkert om personen har fyllt 18 år.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker eller har inget att invända mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning: Av artikel 3.1 följer att alla som är under 18 år anses vara barn. Direktivets rättigheter ska även gälla för personer som fyller 18 år under de förfaranden som omfattas av direktivet, om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, dock längst till dess att personen fyller 21 år (artikel 2.3 och skäl 11 och 12). I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) finns regler som tar särskilt sikte på barn och ungas processuella rättigheter. De flesta av rättigheterna gäller för underåriga som är straffmyndiga, dvs. barn i åldersgruppen 15–17 år, men även myndiga personer som inte har fyllt 21 år omfattas av vissa bestämmelser.

I direktivets skäl 13 anges hur medlemsstaterna bör gå tillväga för att fastställa ett barns ålder. I första hand ska åldern fastställas på grundval av barnets egen utsaga, kontroll av barnets rättsliga ställning, granskning av dokumentation och annan bevisning. En läkarundersökning bör endast genomföras som en sista utväg och med strikt respekt för barnets rättigheter, kroppsliga integritet och mänskliga värdighet. Om tvivel kvarstår efter att lämpliga utredningsåtgärder har vidtagits ska en person förutsättas vara ett barn vid tillämpningen av direktivet.

När det gäller själva utredningsmaterialet om en misstänkts ålder – och möjligheterna att t.ex. genomföra en medicinsk undersökning – infördes nya regler i juli 2017 (28 kap. 12 § rättegångsbalken, prop. 2016/17:165, bet. 2016/17:JuU29, rskr. 2016/17:274). Lagstiftningen är en följd av ett avgörande från Högsta domstolen i december 2016 (NJA 2016 s. 1165) och innebär att kroppsbesiktning ska få utföras för att utreda åldern på den som skäligen kan misstänkas för ett brott, om fängelse kan följa på brottet och den misstänktes ålder har betydelse för påföljden. Regelverket medger inte att kroppsbesiktning används som utredningsmetod i samtliga fall där det finns anledning att ifrågasätta den misstänktes ålder.

Direktivet kan dock inte sägas medföra något krav på en medicinsk undersökning i varje fall där det är osäkert hur gammal den misstänkte eller tilltalade är. I stället får uppräkningsen i ingressen anses belysa olika möjligheter som en medlemsstat får tillhandahålla för att fastställa åldern, där en läkarundersökning ska utföras i sista hand. Regeringen bedömer därför att det inte finns någon konflikt mellan direktivet och de begränsade möjligheterna att utföra en läkarundersökning för åldersbestämning som svensk lag medger. Svensk rätt bedöms också uppfylla direktivets krav på att en läkarundersökning endast bör genomföras som en sista utväg och med strikt respekt för barnets rättigheter, kroppsliga integritet och mänskliga värdighet.

I svensk rättspraxis har ansetts att vid osäkerhet om en tilltalads ålder ska det för honom eller henne förmånligaste alternativet väljas (se NJA 2016 s. 719). Svensk rätt bedöms därför uppfylla direktivets krav på att en person ska förutsättas vara ett barn om tvivel om barnets ålder kvarstår efter att lämpliga utredningsåtgärder har vidtagits.

5.2 Förfaranden som omfattas av direktivets tillämpningsområde

Regeringens bedömning: Direktivet ger barn vissa rättigheter under förundersökningen och vid handläggningen av brottmål i domstol. Inom direktivets tillämpningsområde ryms även straffrättsliga förfaranden som inte mynnar ut i en domstolsprövning, t.ex. en process som resulterar i en straffvarning. Direktivet omfattar även barn som är misstänkta i förfaranden om internationell rättslig hjälp i brottmål, förfaranden enligt en europeisk utredningsorder och förfaranden enligt en nordisk eller europeisk arresteringsorder.

Direktivet omfattar inte utredningar om brott som misstänks vara begångna av någon som inte fyllt femton år och som bedrivs enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Direktivet omfattar inte heller förfaranden hos polisen om föreläggande av ordningsbot.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De allra flesta remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot bedömningen. *Juridiska fakulteten vid Göteborgs universitet, Örebro universitet* och *Sveriges advokatsamfund* anser att direktivets rättigheter bör omfatta utredningar om brott som

misstänks vara begångna av den som inte fyllt femton år och som bedrivs enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Flertalet remissinstanser, bl.a. *Åklagarmyndigheten* och *Lunds tingsrätt*, anser att det finns skäl att se över regleringen för icke straffmyndiga barn.

Skälen för regeringens bedömning: Direktivet är tillämpligt på straffrättsliga förfaranden. Det innebär att direktivet är tillämpligt såväl vid förundersökningen som vid handläggningen av brottmål i domstol.

I oskuldspresumtionsdirektivet är gränsdragningen mellan straffrättsliga förfaranden och administrativa förfaranden tydligare definierad än i de direktiv som antagits inom ramen för färdplanen (jfr t.ex. prop. 2012/13:132 s. 15 och prop. 2013/14:157 s. 17). I ingressen till oskuldspresumtionsdirektivet anges att det inte bör tillämpas på civilrättsliga förfaranden eller på administrativa förfaranden, inbegripet sådana administrativa förfaranden som kan leda till sanktioner, såsom förfaranden rörande konkurrens, handel, finansiella tjänster, vägtrafik, skatter eller skattetillägg (skäl 11). Även om termen straffrättsligt förfarande inte är ett harmoniserat begrepp inom EU-rätten bör den gränsdragning mellan straffrättsliga och administrativa förfaranden som görs i oskuldspresumtionsdirektivet gälla även barnrättsdirektivet.

Barnrättsdirektivet innehåller därutöver en ytterligare begränsning av tillämpningsområdet genom skäl 17, där det särskilt anges att direktivet inte bör tillämpas på förfaranden som är specialutformade för barn och som kan leda till skyddsåtgärder, korrigerande åtgärder eller utbildningsåtgärder.

Enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare kan polis och åklagare under vissa förutsättningar utreda förhållanden där någon misstänks för att ha begått ett brott innan han eller hon fyllt 15 år, se 31 § LUL (har barnet inte fyllt 12 år finns vissa begränsningar i förutsättningarna att inleda en sådan utredning, 31 § fjärde stycket).

Det finns likheter mellan denna typ av förfaranden och handläggningen av ett brottmål där den misstänkte eller tilltalade är straffmyndig. En utredning enligt 31 § är dock inte att jämföras med en förundersökning. Avsikten med att låta polis och åklagare utreda brott i dylika situationer är inte att anlägga ett mera renodlat straffrättsligt synsätt när det gäller brott begångna av barn under 15 år, utan det primära syftet är att kartlägga behovet av sociala insatser, se propositionen *Barn under femton år som misstänks för brott* (prop. 2009/10:105, s. 21 f.). I vissa fall kan visserligen en utredning enligt 31 § leda fram till en prövning hos domstol om huruvida den unge har begått brottet, en s.k. bevistalan enligt 38 §. En bevistalan skiljer sig emellertid på flera sätt från ett förfarande mot en straffmyndig person. Framförallt kan bevistalan aldrig leda till någon straffrättslig reaktion.

Regeringen anser att det är viktigt att genomförandet av direktivet inte innebär att det sker en förskjutning mot det straffrättsliga området när det gäller den här typen av förfaranden. Mot bakgrund av vad som anges i skäl 17 bedömer regeringen, liksom de allra flesta remissinstanserna, att utredningar om brott som misstänks vara begångna av den som inte fyllt 15 år och som bedrivs enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inte omfattas av direktivets tillämpningsområde.

En annan sak är, som *Juridiska fakulteten vid Göteborgs universitet* och *Sveriges advokatsamfund* framför, att barns rättigheter under en utredning

om huruvida brott har begåtts bör vara likartade oavsett om de är straffmyndiga eller inte. En person som inte är straffmyndig bör alltså garanteras samma rättigheter vid t.ex. ett förhör som hålls av polis som en person som är straffmyndig och som hörs som misstänkt eller tilltalad. Det kan konstateras att dagens system är uppbyggt på ett sätt som ska garantera en sådan likabehandling, framförallt genom hänvisningarna i 31–37 §§ LUL till rättegångsbalkens bestämmelser. Hänvisningarna innebär t.ex. att objektivitetsprincipen gäller även vid en utredning enligt 31 § LUL. Det innebär också att de överväganden som nu görs har viss bäring på dessa förfaranden. Det ska även nämnas att regeringen tidigare har konstaterat att de rättigheter kopplade till oskuldspresumtionen som följer av EU:s oskuldspresumtionsdirektiv omfattar utredningar enligt 31 § LUL, se propositionen Genomförande av oskuldspresumtionsdirektivet (prop. 2017/18:58 s. 8).

Enligt artikel 2.6 ska direktivet inte tillämpas på beslut om påföljder för mindre förseelser som fattats av andra myndigheter än domstol med behörighet i brottmål. Regeringen bedömer, liksom vid genomförandet av bl.a. direktivet om tolkning och översättning, att undantaget träffar förfaranden utanför domstol om föreläggande av ordningsbot, se propositionen Tolkning och översättning i brottmål och departementspromemorian Rätten till försvarare, m.m. (prop. 2012/13:132 s. 18 och Ds 2015:7 s. 37 f). Detsamma gäller förfaranden om straffreläggande. Regeringen bedömer emellertid att även om förfaranden om straffreläggande träffas av undantaget bör bestämmelserna i direktivet tillämpas på sådana förfaranden av praktiska skäl. Detta eftersom det i början av förfarandet sällan går att veta om processen kommer att resultera i ett straffreläggande eller en domstolsprövning. Samma sak gäller förfaranden som resulterar i åtalsunderlåtelse eller straffvarning.

Direktivets bestämmelser får även anses omfatta vissa internationella förfaranden, t.ex. förfaranden enligt lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål och förfaranden enligt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder. Direktivet får därmed genomslag bl.a. när åtgärder vidtas mot ett barn som utomlands är misstänkt för brott men som befinner sig i Sverige och hörs här (jfr prop. 2012/13:132 s. 15).

Det kan slutligen konstateras att direktivets bestämmelser i fråga om förfaranden enligt en europeisk arresteringsorder får anses omfatta även motsvarande förfarande enligt lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder.

5.3 Allmän start- och sluttidpunkt för direktivets tillämpningsområde

Regeringens bedömning: Direktivet gäller i förhållande till barn som är misstänkta eller tilltalade för brott. För barn som är eftersökta enligt en europeisk arresteringsorder gäller direktivet från och med att barnet grips.

Svensk rätt måste uppfylla direktivets krav fram till dess att handläggningen har avslutats genom en dom eller ett beslut som har fått laga kraft.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker eller har inget att invända mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning: Direktiven i färdplanen ska tillämpas från det att behöriga myndigheter gör en person medveten om misstanken eller anklagelsen. Den ordningen ansluter till vad som gäller enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Artikel 6 i Europakonventionen gäller bl.a. den som är anklagad för brott. Europadomstolen har uttalat att en person generellt sett anses ha blivit anklagad för brott när någon myndighetsåtgärd vidtas som leder till att den enskildes situation väsentligt påverkas på grund av brottsmisstanken. Vanligtvis anses så vara fallet vid det officiella underrättandet av misstanken (se t.ex. Europadomstolens dom den 15 juli 1982 i målet Eckle mot Tyskland och den 20 oktober 1997 i målet Serves mot Frankrike). Högsta förvaltningsdomstolen och Högsta domstolen har i enlighet med det sagda knutit rättigheterna enligt artikel 6 i Europakonventionen till den tidpunkt då en person skäligen kan misstänkas för att ha brutit mot gällande bestämmelser (se RÅ 1996 ref. 97 och NJA 2001 s. 344).

I förhållande till tidigare direktiv har detta ansetts innebära att rättigheterna gäller från delgivning av skäligen misstanke om brott enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken (jfr prop. 2012/13:132 s. 16). Även oskuldspresumtionsdirektivet har bedömts gälla huvudsakligen från den tidpunkten (prop. 2017/18:58 s. 10).

Barnrättsdirektivets rättigheter gäller, i likhet med oskuldspresumtionsdirektivets, som utgångspunkt personer som är misstänkta och tilltalade i straffrättsliga förfaranden (artikel 2). Även beträffande barnrättsdirektivet kommer rättigheterna därför, i praktiken, i huvudsak att aktualiseras då en person skäligen kan misstänkas för ett brott inom ramen för ett straffrättsligt förfarande. Tidpunkten preciseras sedan ytterligare i förhållande till vissa av rättigheterna, se avsnitt 6.1.

Rättigheterna enligt direktivet gäller till dess att det straffrättsliga förfarandet har avslutats genom en dom eller ett beslut som har fått laga kraft. Rättsliga åtgärder och rättsmedel som är tillgängliga först när det berörda avgörandet redan fått laga kraft, inbegripet talan inför Europadomstolen, omfattas alltså inte av tillämpningsområdet för direktivet. Även när det gäller förfaranden enligt en arresteringsorder bör sluttidpunkten anses vara då handläggningen har avslutats.

6 Genomförande av barnrättsdirektivet och åtgärder för ett effektivt försvar

6.1 Rätten till försvarare

Regeringens bedömning: Det krävs inga lagändringar för att uppfylla direktivets krav om när en offentlig försvarare ska förordnas eller när det är möjligt att göra undantag från rätten att ha en försvarare närvarande under det straffrättsliga förfarandet.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot bedömningen. *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* anser att det är tveksamt om svensk rätt är förenlig med direktivet när det gäller tidpunkten för när en försvarare ska förordnas vid förhör och anser att barn som hörs i anledning av brott bör ha rätt till försvarare redan när de kan misstänkas för brott och hörs upplysningsvis, dvs. vid en lägre misstankegrad än skäligen misstanke. Vidare bör 24 § LUL ändras så att undantag från huvudregeln att förordna offentlig försvarare endast får ske om det finns synnerliga skäl. *Örebro universitet* framför liknande synpunkter och anser att 24 § LUL bör ha samma utformning som artikel 6.6 i barnrättsdirektivet. På grund av brister i tillämpningen anser *Barnombudsmannen* att det inte finns garantier i svensk rätt för att ett barn som är misstänkt eller tilltalat för brott lämnas biträde av försvarare utan onödigt dröjsmål när han eller hon underrättas om misstanken. *Åklagarmyndigheten* anser att bedömningen om tidpunkten för när en försvarare ska förordnas är korrekt i formell mening men ifrågasätter om Sverige lever upp till direktivets krav när det i den praktiska tillämpningen saknas tillgång till beredskapsdomstolar under kvällar, nätter och stora delar av helger. Åklagarmyndigheten framför vidare att en lagändring som innebär att åklagare interimistiskt ska kunna förordna försvarare under jourtid inte är tillräckligt för att på lång sikt säkerställa att Sverige lever upp till direktivets krav.

Skälen för regeringens bedömning

När inträder rätten till försvarare?

Tidpunkten för när rätten till försvarare inträder preciseras i artikel 6.3. Där framgår bl.a. att barn ska biträdas av en försvarare utan onödigt dröjsmål när de underrättas om att de är misstänkta och tilltalade, och under alla omständigheter innan de förhörs. Av artikeln följer också att ett barn som är misstänkt eller tilltalat i ett straffrättsligt förfarande ska ha rätt till en försvarare utan onödigt dröjsmål efter ett frihetsberövande, dvs. oavsett om han eller hon har informerats om skäligen misstanke om brott.

Enligt svensk rätt har en misstänkt rätt att biträdas av en försvarare från tidpunkten då han eller hon informeras om brottsmisstanken, se 21 kap. 3 § första stycket och 23 kap. 18 § rättegångsbalken. För den som är frihetsberövad innebär detta att rätten inträder vid gripandet eller anhållandet, alternativt när ett anhållningsbeslut verkställs, se 24 kap. 9 § rättegångsbalken samt 12 och 12 a §§ förundersökningskungörelsen

(1947:948). En misstänkt som är under 18 år ska alltid ha en offentlig försvarare förordnad om det inte är uppenbart att han eller hon saknar behov av försvarare (24 § LUL). JO har vid ett flertal tillfällen understrukt att en misstänkt som är underårig inte ska höras utan att en försvarare är närvarande (se t.ex. JO 2013/14 s. 133 och JO 2016/17 s. 400).

Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet och Örebro universitet anser att barn som hörs i anledning av brott bör ha rätt till en försvarare redan när de kan misstänkas för brott och hörs upplysningsvis, dvs. vid en lägre misstankegrad än skäligen misstanke. Frågan är om artikel 6.3 innebär en skyldighet att se till att ett barn biträds av en försvarare vid en tidigare tidpunkt än vid underrättelse om skäligen misstanke enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken, jfr avsnitt 5.3 ovan.

En person kan rent faktiskt vara misstänkt för ett brott utan att ännu ha underrättats om detta av behörig myndighet. Så snart någon pekats ut som skyldig i en anmälan om brott kan misstanke uppstå mot den personen. En förundersökning ska inledas när det finns anledning att anta att ett brott som lyder under allmänt åtal har begåtts, och i och med det påbörjas ett straffrättsligt förfarande i direktivets mening. Det får dock i praktiken anses vara då någon blir skäligen misstänkt som misstankarna mot personen konkretiserats i sådan grad att personen i fråga är att betrakta som misstänkt i direktivets mening och i behov av de processuella rättigheter som direktivet ger (jfr prop. 2017/18:58 s. 10).

Åklagarmyndigheten och Barnombudsmannen ifrågasätter den praktiska tillämpningen av rätten att biträdas av försvarare utan onödigt dröjsmål under kvällar, nätter och helger när domstolen är stängd. Frågan har uppmärksamats även i andra sammanhang, se bl.a. betänkandet Färre i häkte och minskad isolering och departementspromemorian Rätten till offentlig försvarare – Genomförande av EU:s rättshjälpsdirektiv (SOU 2016:52 s. 127 f. och Ds 2017:53 s. 59 f.). Som redogörs för i det föregående finns det bestämmelser i svensk rätt som innebär att misstänkta och tilltalade under 18 år har rätt till tillgång till försvarare i enlighet med de krav som uppställs i direktivet. Regeringen anser därför att svensk rätt uppfyller direktivets krav gällande vid vilken tidpunkt rätten till försvarare inträder och att några lagändringar därför inte behövs. I sammanhanget bör dock framhållas att det för närvarande pågår ett arbete i Regeringskansliet för att stärka den praktiska tillämpningen, se propositionen Genomförande av rättshjälpsdirektivet (prop. 2018/19:42) som beslutades den 31 januari 2019. I propositionen föreslås att åklagaren ska ha möjlighet att interimistiskt förordna en offentlig försvarare på kvällar, nätter och helger när domstolen är stängd.

Möjligheten till undantag från rätten till försvarare

Barnrättsdirektivet medger vissa undantag från rätten till försvarare i artikel 6.3. Under förutsättning att det är förenligt med rätten till en rättvis rättegång får undantag göras om biträde av försvarare inte är proportionerligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, se artikel 6.6. I övrigt får kontakter och möten mellan den misstänkte och försvararen samt försvararens närvaro vid förhör endast begränsas i den mån det är motiverat på grund av att det finns ett trängande behov av att avvärja livsfara eller fara för en persons frihet och kroppsliga integritet,

eller om omedelbara åtgärder från de utredande myndigheternas sida är avgörande för att förhindra att det straffrättsliga förfarandet väsentligen äventyras i samband med allvarligt brott, se artikel 6.8.

Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet framför att det i direktivets anda bör övervägas att ändra 24 § LUL så att undantag från huvudregeln att förordna offentlig försvarare endast får ske om det finns synnerliga skäl. En sådan ändring skulle enligt universitetet ytterligare begränsa möjligheterna att göra undantag från huvudregeln att ett barn ska ha juridiskt biträde eller annan lämplig rättshjälp vid förberedelsen och framläggandet av sitt försvar. *Örebro universitet* anser att 24 § LUL bör utformas i enlighet med artikel 6.6 i barnrättsdirektivet.

De möjligheter till undantag som barnrättsdirektivet anger överensstämmer i huvudsak med de undantag som medges i försvardirektivet.

Regeringen delar utredningens bedömning att de anpassningar av svensk rätt som gjordes i samband med genomförandet av försvarardirektivet är tillräckliga för att uppfylla barnrättsdirektivets krav på när undantag från rätten till försvarare får ske, se propositionen Genomförande av EU:s försvarardirektiv (prop. 2015/16:187 s. 16 f.). Det finns inte heller skäl att i detta sammanhang överväga en utökning av rätten till att få en offentlig försvarare förordnad på det sätt som Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet föreslår.

6.2 Behovet av ytterligare garantier för ett effektivt försvar

Regeringens förslag: Om det med hänsyn till omständigheterna finns anledning att pröva om den person som utsetts att biträda den misstänkte uppfyller de krav som ställs på att vara försvarare enligt rättegångsbalken, ska åklagaren anmäla detta till rätten. En offentlig försvarare ska kunna förordnas vid sidan av den försvarare som den misstänkte själv utsett, om det finns synnerliga skäl.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår också ett skyndsamhetskrav.

Remissinstanserna: De allra flesta remissinstanserna, bl.a. *JO*, *Sveriges advokatsamfund* och *Juridiska institutionen vid Uppsala universitet*, har inget att invända mot förslaget. *Åklagarmyndigheten* anser att anmälningsskyldigheten i mindre utsträckning bör göras avhängig av åklagarens subjektiva bedömning och i stället bör utgå från mer objektiva kriterier. Tröskeln för när en anmälan ska ske bör sättas lägre och det bör införas en ventil för när en anmälan kan anses obehövlig. *Kriminalvården* välkomnar förslaget om anmälningsskyldighet men anser att det alltjämt finns ett behov av att se över frågan om införande av särskilda behörighetskrav eller tillstånd för försvarare. *Attunda tingsrätt* ifrågasätter behovet av åklagarens anmälningsskyldighet men är positiv till att förordna offentlig försvarare i vissa fall. *Hovrätten för Västra Sverige* avstyrker förslaget om åklagarens anmälningsskyldighet och pekar på att risken för att den kontradiktoriska principen och principen om jämlikhet i medel (eng. equality of arms) i straffprocessen urholkas. Domstolen

efterlyser också en närmare analys av åklagarens ställning vid en kommande domstolsprövning av försvararens lämplighet och ifrågasätter nödvändigheten och effekterna av förslaget. Hovrätten för Västra Sverige lyfter vidare risken med att en offentlig försvarare som förordnas mot den tilltalades vilja får tillgång till den information som partsinsynen innebär och att det finns en risk för motstridiga rättshandlingar. *Rädda Barnen* framför att en ordning som innebär att åklagaren ska anmäla olämpliga försvarare till domstolen riskerar att förvirra barnet kring vem som företräder honom eller henne och kan leda till att åklagaren får ansvarsområden med motstående intressen. Flera remissinstanser, bl.a. *Lunds tingsrätt*, ifrågasätter behovet av att kunna förordna en offentlig försvarare vid sidan av en privat försvarare mot bakgrund av att de fall bestämmelsen tar sikte på är ytterst få. *Sveriges advokatsamfund* anser att, för det fall en privat försvarare inte är advokat, bör en offentlig försvarare förordnas vid sidan av den försvarare som den misstänkte själv utsett om den misstänkte är ett barn under 18 år. *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* framför att det bör införas en ordning där en offentlig försvarare förordnas som huvudregel i stället för att behålla reglerna om avvisande av en privat försvarare som visar sig olämplig.

Skälen för regeringens förslag

Åklagarens anmälningsskyldighet

En misstänkt har som utgångspunkt rätt till obegränsad kontakt med sin försvarare och en rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhör. I samband med att försvarardirektivet genomfördes i svensk rätt stärktes denna rätt ytterligare. Bland annat begränsades förundersökningsledarens möjligheter att neka en försvarare som inte uppfyller kraven för att vara offentlig försvarare att meddela sig i enrum med en anhållen eller häktad och att neka dem att närvara vid förhör (se 21 kap. 9 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken och prop. 2015/16:187 s. 21 f).

Kriminalvården har uttryckt en oro över att genomförandet av försvarardirektivet har gjort det lättare för frihetsberövade att kontakta och samtala i enrum med en försvarare som är uppenbart olämplig. Det kan t.ex. förekomma att den frihetsberövade utser en försvarare som är kriminellt belastad, avtjänar straff eller står i ett sådant förhållande till den frihetsberövade som avses i 21 kap. 3 § rättegångsbalken. Detta utgör enligt Kriminalvården en säkerhetsrisk (jfr Kriminalvårdens yttrande över Ds 2015:7). *Kriminalvården* ställer sig därför bakom utredningens förslag om ett tydliggörande av åklagarens möjlighet att tidigt under förundersökningen anmäla befarat olämpliga försvarare till rättens prövning men framför att det alltså finns ett behov av att se över frågan om införande av särskilda behörighetskrav eller tillstånd för försvarare.

En försvarare som inte har de kvalifikationer som krävs eller som annars är olämplig kan avvisas av rätten, antingen inledningsvis med stöd av 12 kap. 2 § rättegångsbalken eller senare under processen med stöd av 12 kap. 5 § rättegångsbalken. En försvarare ska också avvisas om han eller hon är jävrig (21 kap. 3 § rättegångsbalken). Bestämmelserna syftar till att t.ex. kriminellt belastade, medmisstänkta eller annars olämpliga personer inte ska kunna komma i fråga som försvarare.

Utredningen bedömer att den reglering som finns ger goda möjligheter att avvisa en olämplig försvarare. Den nuvarande ordningen innebär emellertid att en domstol sällan har att pröva frågan om en olämplig försvarare ska avvisas före eller ens i omedelbar anslutning till att den misstänkte eller tilltalade utser densamma. Om frågan aktualiseras prövas den vanligtvis först i samband med rättegången i domstol. I de fall det är motiverat bör frågan om en försvarares lämplighet, enligt utredningen, prövas av rätten så snart som möjligt. En förutsättning för det är att domstolen tidigt får kännedom om en person som i egenskap av försvarare agerar olämpligt eller på annat sätt brister i de krav som ställs på honom eller henne. Av förarbetena till bestämmelsen om jäv för försvarare i 21 kap. 3 § rättegångsbalken framgår att om åklagaren redan under förundersökningen anser att jäv föreligger bör han eller hon anmäla detta till rätten som har att meddela beslut i frågan, se propositionen om försvararjäv m.m. (prop. 1981/82:57 s. 16). Utredningen föreslår att den anmälningsskyldigheten lagfästs och utvidgas till att omfatta även sådana omständigheter som avses i 12 kap. 2–5 §§ rättegångsbalken.

Några remissinstanser, bl.a. *Attunda tingsrätt*, ifrågasätter behovet av att lagfästa åklagarens anmälningsskyldighet. *Hovrätten för Västra Sverige* pekar på risken för att den kontradiktoriska principen och principen om jämlikhet i medel i straffprocessen urholkas med förslaget. Domstolen efterlyser också en närmare analys av åklagarens ställning vid en kommande domstolsprövning av försvararens lämplighet. Även *Rädda Barnen* framför liknande synpunkter.

Regeringen anser, liksom en klar majoritet av remissinstanserna och särskilt mot bakgrund av den problematik som *Kriminalvården* pekar på, att det finns skäl att lagfästa åklagarens anmälningsskyldighet. På så vis blir det tydligt för åklagare, kriminalvårdare och poliser hur de bör gå tillväga när det finns anledning att tro att en misstänkt utsett en försvarare som inte uppfyller kraven i 12 eller 21 kap. rättegångsbalken. Förslaget syftar till att stärka den misstänktes rätt till ett effektivt försvar. Till skillnad från Hovrätten för Västra Sverige anser regeringen att möjligheterna att i ett tidigt skede av processen säkerställa att den misstänkte biträds av en försvarare som uppfyller rättegångsbalkens krav snarare garanterar genomslaget av den kontradiktoriska principen och principen om jämlikhet i medel, än urholkar dem.

Eftersom åklagare arbetar under såväl objektivitetsplikt som tjänsteansvar, måste det vidare förutsättas att en åklagare är objektiv och inte tar några ovidkommande hänsyn vid bedömningen av om en anmälan ska göras. Beträffande åklagarens ställning vid en efterföljande domstolsprövning bör en kodifiering av anmälningsskyldigheten inte medföra några förändringar av den ordning som gäller i dag. Åklagaren torde alltså sällan ha ställning som part i processen men väl en skyldighet att på begäran av rätten medverka till utredningen (jfr t.ex. NJA 1983 s. 200).

Regleringens närmare utformning

Rädda Barnen påpekar att åklagaren inte bara ska vara utan också måste uppfattas som objektiv av såväl den misstänkte som allmänheten. I annat fall finns det en risk för att förtroendet för rättsväsendet rubbas.

Åklagarmyndigheten anser att anmälningsskyldigheten i mindre utsträckning bör göras avhängig åklagarens subjektiva bedömning och i stället utgå från mer objektiva kriterier. Tröskeln för när en anmälan ska göras bör, enligt Åklagarmyndigheten, också sättas lägre. Regeringen delar den bedömningen. Genom att knyta åklagarens anmälningsskyldighet till objektiva kriterier minimeras risken för att det ska uppstå tvivel i fråga om åklagarens objektivitet, både då anmälan görs och vid den efterföljande domstolsprövningen. Regleringen bör därför utformas så att det framgår att tröskeln för när anmälan ska göras är lägre än då det finns förutsättningar att neka en privat försvarare att träffa en intagen eller att delta vid förhör, jfr 21 kap. 9 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken, dvs. omständigheterna behöver inte vara så konkreta som i dessa fall. För att åklagaren ska vara skyldig att göra en anmälan räcker det att omständigheterna objektivt sett är sådana att det finns skäl att rätten prövar försvararens lämplighet. Om en polisman eller en kriminalvårdare uppmärksammar sådana omständigheter bör åklagaren underrättas.

Anmälningsskyldigheten bör, i enlighet med utredningens förslag, omfatta samtliga omständigheter som medför att en försvarare kan anses olämplig och inte bara jäv, dvs. även sådana omständigheter som avses i 12 kap. 2–5 §§ rättegångsbalken (jfr 21 kap. 3 § tredje stycket sista ledet rättegångsbalken). Eftersom bestämmelserna i 12 kap. 2–5 §§ och 21 kap. 3 § rättegångsbalken träffar alla försvarare, såväl privata som offentliga, bör även den föreslagna regleringen göras generellt tillämplig.

Skyndsamt handläggning av en åklagares anmälan

För att rätten att biträdas av den försvarare som den misstänkte själv har valt ska garanteras är det viktigt att rättens handläggning av avvsningsfrågan sker skyndsamt. En skyndsamt handläggning minimerar också risken för att en olämplig försvarare fortsätter att företräda den misstänkte under utredningen, t.ex. vid förhör (jfr 23 kap. 10 § fjärde stycket rättegångsbalken).

Sedan länge gäller att rätten ska pröva en fråga om förordnande av offentlig försvarare så snart den har väckts eller annars uppkommit, se 21 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. JO har uttalat att huvudregeln bör vara att rätten ofördröjligen tar ställning till en framställd begäran om en offentlig försvarare (se JO 1964 s. 193). När en fråga om byte av offentlig försvarare eller en fråga om en försvarares lämplighet enligt 12 kap. 5 § rättegångsbalken prövas av rätten torde även den prövningen ske skyndsamt när det är påkallat av omständigheterna. Inte i något av dessa fall framgår skyndsamhetskravet uttryckligen av lag. Regeringen bedömer därför, till skillnad från utredningen, att det inte är nödvändigt med något uttryckligt skyndsamhetskrav för handläggning av en åklagares anmälan. Det får förutsättas att rätten handlägger frågan skyndsamt när det är påkallat, t.ex. om den misstänkte är frihetsberövad, underårig eller i andra fall när utredningsåtgärder behöver vidtas.

Förordnande av en offentlig försvarare vid sidan av en privat försvarare

Trots en skyndsamt handläggning kan det dröja innan rätten fattar beslut i frågan om en försvarares lämplighet. Handläggningen av avvsningsärendet innefattar t.ex. som huvudregel att försvararen hörs (NJA 2017 s.

256). Utredningen föreslår därför att det ska finnas en möjlighet att i dessa situationer utse en offentlig försvarare vid sidan av den privata försvararen för att nödvändiga utredningsåtgärder ska kunna vidtas.

Sveriges advokatsamfund anser, i de fall en privat försvarare inte är advokat, att en offentlig försvarare alltid bör förordnas vid sidan av den försvarare som den misstänkte själv utsett om den misstänkte är ett barn under 18 år. *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* framför att det bör införas en ordning där en offentlig försvarare förordnas som huvudregel i stället för att behålla reglerna om avvisande av en privat försvarare som visar sig olämplig.

Möjligheten att välja sitt eget försvar är en grundläggande rättighet i svensk straffprocess, se 21 kap. 3 § rättegångsbalken. Av detta följer att en offentlig försvarare inte ska förordnas vid sidan av en privat försvarare som den misstänkte själv har utsett. Regeringen anser emellertid, liksom utredningen och en majoritet av remissinstanserna, att det i vissa undantagsfall kan vara motiverat med ett avsteg från huvudregeln, t.ex. när det är nödvändigt för att upprätthålla andra rättssäkerhetsaspekter. Det kan t.ex. röra sig om situationer där den misstänkte är ung eller frihetsberövad och där kravet på att förundersökningen bedrivs skyndsamt gör att domstolens beslut i frågan om avvisning inte kan inväntas. Som flera remissinstanser, bl.a. *Lunds tingsrätt*, påpekar är den problematik som uppmärksammas och som föranleder förslaget till ändringar i 21 kap. rättegångsbalken inte särskilt utbredd, utan det bör röra sig om rena undantagsfall. Till skillnad från vad som efterfrågas av *Sveriges advokatsamfund* och *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* anser regeringen därför att en offentlig försvarare bör förordnas vid sidan av en privat försvarare endast om det finns synnerliga skäl.

Hovrätten för Västra Sverige anser att det finns en risk för motstridiga rättshandlingar. Eftersom regleringen huvudsakligen tar sikte på situationer då den privata försvararen hindrats från att företräda sin klient, t.ex. med stöd av 21 kap. 9 § eller 23 kap. 10 § rättegångsbalken, bedömer regeringen den risken som försumbar. Hovrätten anser vidare att regleringen inte är nödvändig för att uppfylla barnrättsdirektivets krav. Regeringen delar uppfattningen att förslagen inte är strikt nödvändiga för att uppfylla barnrättsdirektivet men bedömer att ett tydliggörande av åklagarens skyldighet att tidigt under förundersökningen anmäla försvarare som befaras vara olämpliga till rättsens prövning kan bidra till en effektivare hantering av dessa situationer. För att garantera rätten till ett effektivt försvar är det också viktigt att den misstänkte inte står utan försvarare utan att kravet på att förundersökningen bedrivs skyndsamt i förekommande fall kan upprätthållas.

6.3 Rättigheter för frihetsberövade barn som fyller 18 år

<p>Regeringens förslag: En intagen som fyller 18 år under tiden för frihetsberövandet ska även fortsättningsvis få placeras så att han eller hon vistas med personer under 18 år om det är motiverat med hänsyn</p>
--

till hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt.

Utredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår också att det ska framgå av häkteslagen att lagen gäller den som är häktad, anhållen eller gripen som eftersökt enligt en europeisk eller nordisk arresteringsorder.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Kriminalvården* framför att det inte finns några ungdomshäkten men att det finns ungdomsavdelningar på olika häkten.

Skälen för regeringens förslag: Direktivets rättigheter ska i vissa fall tillämpas på personer som var barn när det straffrättsliga förfarandet inleddes, men som sedan fyllt 18 år. Rättigheterna ska tillämpas under förutsättning att det bedöms som lämpligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Omständigheter som ska beaktas är bl.a. den berörda personens mognad och sårbarhet.

När det gäller barn som är häktade ska det enligt artikel 12.3 finnas möjlighet för en person som fyller 18 år under häktestiden att hållas fortsatt åtskild från övriga häktade vuxna – om det är motiverat utifrån hans eller hennes personliga förhållanden och det är förenligt med det som är bäst för de barn som han eller hon sitter häktad tillsammans med.

Det finns i dag ungdomsavdelningar på olika häkten avsedda för intagna under 21 år. Enligt *Kriminalvården* finns det dock inte alltid underlag för att ha sådana avdelningar och i de fallen försöker myndigheten placera barn i lämpliga konstellationer utifrån t.ex. ålder på medintagna och karaktär på misstänkt brottslighet. Det som direktivet kräver är således redan möjligt inom *Kriminalvården*. Regeringen anser dock, liksom samtliga remissinstanser, att det är befogat att i lag tydliggöra att även personer som fyller 18 år, under vissa förutsättningar, får hållas fortsatt åtskilda från andra vuxna.

I häkteslagen bör det därför införas en reglering som medger att en intagen som fyller 18 år under tiden för frihetsberövandet även fortsättningsvis får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna under 18 år om det är motiverat med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt. En sådan fortsatt placering bör inte anses lämplig om det skulle strida mot vad som är bäst för de intagna barn som ska vistas tillsammans med den då myndiga personen. När det gäller frågan om en fortsatt placering står i strid med de andra intagna barnens bästa får en helhetsbedömning göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Den föreslagna regleringen bör inte begränsas till häktade misstänkta och tilltalade, men det är huvudsakligen i förhållande till dem det kan förutses att den kommer att tillämpas.

Utredningen föreslår också att det i häkteslagen förtydligas att lagen gäller den som är häktad, anhållen eller gripen som eftersökt enligt en europeisk eller nordisk arresteringsorder. Tillägget är enbart ett klagörande av den ordning som redan i dag gäller. Det borde emellertid inte råda några tvivel om att häkteslagen ska tillämpas även vid gripande, anhållande och häktning till följd av en europeisk eller nordisk arresteringsorder. Det finns även andra författningar som innehåller bestämmelser om tvångsmedel liknande dem i lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder och lagen

om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder, se t.ex. 3 kap. 15 och 16 §§ lag (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen samt 16 och 23 §§ lag (1957:668) om utlämning för brott. Om ett förtydligande som det föreslagna ska göras i häkteslagen bör det omfatta även dessa författningar. En närmare analys av vilka författningar som kan bli aktuella har inte gjorts och en sådan översyn ligger utanför ramen för detta lagstiftningsärende. Till skillnad från utredningen föreslår därför regeringen inte någon ändring i 2 kap. 1 § häkteslagen.

6.4 Inget behov av ytterligare författningsändringar

Regeringens bedömning: Det behövs inte några ytterligare lagändringar för att genomföra direktivet. Direktivets krav på rätt till information bör genomföras i förordning. Övriga åtaganden bedöms vara uppfyllda i gällande rätt.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna har inga invändningar mot bedömningen. *JO* saknar en analys av om och hur möjligheten att få sin sak prövad av *JO* utgör ett effektivt rättsmedel. *Barnombudsmannen* ifrågasätter om de rättsmedel som står till buds verkligen är praktiskt möjliga att använda för barn under 18 år. *Barnombudsmannen* och *Örebro universitet* framhåller vidare vikten av att säkerställa att barnets bästa och barnets rätt att bli hört beaktas i alla mål som rör barn. *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* anser bl.a. att all information till barnet bör lämnas både skriftligen och muntligen. *Rädda barnen* efterfrågar en närmare analys av hur direktivets bestämmelse om rätt till information om att handläggningen ska präglas av respekt för barnets skydd av privatlivet, ska balanseras mot förhållandet att polis och åklagare i brottsutredande syfte har rätt att vidta relativt omfattande åtgärder som medför intrång i barnets privatliv.

Skälen för regeringens bedömning

Genomförande av direktivet

Med de förslag till lagändringar som behandlas i avsnitt 6.3 ovan gör regeringen bedömningen att svensk rätt uppfyller de krav som ställs i direktivet utan ytterligare lagändringar.

I fråga om rätten till effektiva rättsmedel i direktivets artikel 19, som *JO* och *Barnombudsmannen* resonerar kring, kan konstateras att regeringen inom ramen för tidigare direktiv kopplade till färdplanen, bl.a. försvarardirektivet och oskuldspresumtionsdirektivet, har bedömt att svensk rätt uppfyller kravet på effektiva rättsmedel vid åsidosättandet av de straffprocessuella rättigheter som regleras där (prop. 2015/16:187 s. 51 och prop. 2017/18:58 s. 21). Huvudparten av dessa rättsmedel står till buds även vid ett åsidosättande av barnrättsdirektivets rättigheter. Till detta kommer den svenska traditionen av att särbehandla unga lagöverträdare. Kravet på ett skyndsamt förfarande i mål och ärenden som rör unga lagöverträdare är t.ex. ett medel för att förhindra att misstänkta och

tilltalade barns rättigheter åsidosätts, liksom den starka presumptionen för att en offentlig försvarare ska förordnas för personer under 18 år.

Även möjligheten att angripa de beslut som fattas under handläggningen och få till stånd en överprövning bör nämnas särskilt. De handläggningsbeslut som en åklagare fattar under förundersökningen kan som huvudregel överprövas av en högre åklagare. Skulle en åklagare t.ex. bedöma att det saknas skäl att inhämta yttrande från socialnämnden kan detta beslut bli föremål för prövning även av domstol. När det gäller frågor om frihetsberövande är möjligheterna att överklaga domstolens beslut inte inskränkta i tid. För den som varit frihetsberövad (anhållen och häktad) utan att senare bli dömd för gärningen finns möjlighet att kräva ersättning, vilket är en viktig del av systemet.

Justitiekanslerns och Justitieombudsmannens roll är också av väsentlig betydelse. Dessa båda myndigheter har till uppgift att värna om den enskildes rättigheter i förhållande till bl.a. de rättsvårdande myndigheterna. Deras tillsyn är således ett viktigt led i att skapa ett effektivt system för att upprätthålla den enskildes rättigheter. Justitiekanslern har därtill, i sin roll som skadereglerare, ansetts vara ett effektivt rättsmedel enligt Europadomstolen (se bl.a. Europadomstolens beslut den 24 januari 2012 i målet Eskilsson mot Sverige och den 21 maj 2013 i målet Ruminski mot Sverige) även om tillsynen inte i sig kan sägas utgöra ett effektivt rättsmedel (se Europadomstolens dom den 26 mars 1987 i målet Leander mot Sverige).

Det finns alltså flera rättsmedel som misstänkta och tilltalade barn har tillgång till om deras rättigheter åsidosätts. Dessa rättsmedel kan även aktualiseras för personer som fyller 18 år under tiden som misstänkta eller tilltalade. Rättsmedlen får, sedda för sig eller tillsammans, sägas skapa ett tillräckligt effektivt system. Någon ändring eller komplettering av svensk rätt behöver därför inte göras för att uppfylla direktivets krav i denna del.

Barnombudsmannen och *Örebro universitet* framhåller vikten av att säkerställa att barnets bästa och barnets rätt att bli hört beaktas i alla mål som rör barn. Regeringen konstaterar att direktivet inte uppställer några krav på att denna rätt ska komma till direkt uttryck i lag. Det väsentliga är att det i olika skeden av straffprocessen faktiskt beaktas vad som bedöms vara bäst för barnet. Av artikel 3.1 i FN:s konvention om barnets rättigheter (kallad barnkonventionen) följer att det vid alla åtgärder som rör barn i första hand ska beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Svenska myndigheters ansvar att beakta barnkonventionens bestämmelser förtydligas ytterligare i och med att den inkorporeras (se prop. 2017/18:186, bet. 2017/18:SoU25, rskr 2017/18:389).

Beträffande de synpunkter i fråga om direktivets krav på information som *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet*, *Barnombudsmannen*, *Örebro universitet* och *Rädda Barnen* framför kommer regeringen inom direktivets genomförandetid göra de förordningsändringar som behövs för att garantera att direktivets krav på information uppfylls i svensk rätt.

Regeringen gör sammanfattningsvis bedömningen att det inte behövs några ytterligare lagändringar för att garantera direktivets rättigheter.

7 Offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad

Regeringens förslag: Även innan ett domstolsavgörande har fått laga kraft ska en arbetsgivare ersätta en offentlig funktionär för dennes rättegångskostnader. Den offentliga funktionären blir återbetalningskyldig om högre rätt ändrar avgörandet. Återbetalningsskyldighet ska även gälla i den mån målsäganden eller käranden, efter att avgörandet fått laga kraft, betalat det utdömda beloppet till funktionären.

Regeringens bedömning: Det saknas tillräckliga skäl att föreslå författningsändringar avseende arbetsgivarens rätt till ersättning för rättegångskostnader.

Utredningens förslag och bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget eller bedömningen. *Justitiekanslern*, *Arbetsgivarverket* och *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* anser att förslaget är otillräckligt och efterlyser en ordning där den offentliga funktionären kan få sina rättegångskostnader ersatta av sin arbetsgivare löpande under tiden som rättegången pågår. *Justitiekanslern* framför även att den tilltalades arbetsgivare bör ges en rätt att i processen begära ersättning för de kostnader som belastat arbetsgivaren. *Arbetsgivarverket* framhåller att behovet av att stödja sina medarbetare genom att kunna ersätta rättegångskostnader även innan dom meddelats är större nu än tidigare. *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* anser att det bör förtydligas vilka ändringar av en dom som ska föranleda återbetalning och vad som avses med ”motsvarande belopp”. När det gäller arbetsgivarens möjlighet att begära ersättning i processen anser institutionen att ett system där tredje man framställer yrkanden mot kärandeparten torde strida mot nuvarande ordning för processen och handläggningen av rättegångskostnadsfrågor.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

En offentlig funktionärs rätt till ersättning före ett lagakraftvunnet domstolsavgörande

Offentliga funktionärer är sådana arbetstagare eller uppdragstagare inom framförallt stat och kommun som avses i 1 § lagen om offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. En offentlig funktionär som friats från ett enskilt åtal för brott i utövningen av tjänsten har rätt att få ersättning av sin arbetsgivare för den rättegångskostnad som domstolen har förpliktat målsäganden att betala, men som han eller hon inte har betalat. Samma sak gäller om ett enskilt anspråk mot funktionären ogillats. Rätten till ersättning förutsätter i dag att domen har fått laga kraft (5 § lagen om offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.).

Enligt 4 § samma lag får en offentlig funktionär inom ramen för sin tjänst vidta åtgärder för att utföra sin talan, t.ex. avge skriftligt svaromål eller inställa sig till förhandling i domstol. Av förarbetena följer att denna

rätt gäller oavsett utgången i målet. Eftersom talan är väckt mot den offentliga funktionären i dennes egenskap av representant för det allmänna och talan avser uppgifter som har utförts i tjänsten har det ansetts vara en rimlig ordning, se propositionen om åtal mot offentliga funktionärer, m.m. (prop. 1981/82:34 s. 21).

I praktiken uppkommer därmed inte några ersättningsgilla kostnader för den offentliga funktionärens eget arbete eller inställelse i domstol i dessa mål (jfr Högsta domstolens domar den 14 februari 2006 i mål T 4686-04 och den 23 februari 2018 i mål B 3358-17). De rättegångskostnader som arbetsgivaren ska ersätta är således huvudsakligen kostnader för rättsligt biträde i de fall där funktionären saknar offentlig försvarare och på grund av sina inkomstförhållanden inte kan få annan rättshjälp.

Möjligheten för den offentliga funktionären att få ersättning för kostnaden från sin arbetsgivare infördes i samband med att tidigare gällande begränsning i möjligheten att väcka enskilt åtal eller skadeståndstalan för brott som begåtts av vissa offentliga funktionärer togs bort. I förarbetena anfördes att det kan förefalla naturligt att den offentliga funktionären vid en friande dom inte ska behöva vara hänvisad till att själv försöka driva in den sannolikt osäkra fordran som motpartens skyldighet att ersätta funktionärens rättegångskostnader innebär (prop. 1981/82:34 s. 22). Bestämmelsen tar alltså huvudsakligen sikte på att skydda den offentliga funktionären från att i slutändan inte få någon ersättning alls för sina ombudskostnader.

Arbetsgivarverket har påtalat att gällande ordning innebär att funktionären kan behöva betala t.ex. ombudskostnader med egna medel i avvaktan på att ett avgörande har fått laga kraft och har föreslagit att arbetsgivaren ska kunna ge förskott till funktionären (se Arbetsgivarverkets skrivelse den 19 februari 2002, Ju2002/1594/DOM). Arbetsgivarverkets framställan föranleddes av en skrivelse till Arbetsgivarverket från dåvarande Riksskatteverket som framhöll att risken för att behöva vänta på ersättning för sina rättegångskostnader kan leda till att handläggare är överdrivet passiva i myndigheternas ärendehantering. Riksskatteverket ansåg också att det är otillfredsställande att arbetsgivaren är hindrad att lämna ekonomiskt stöd till sina anställda innan det finns ett lagakraftvunnet avgörande, även då talan är tydligt ogrundad och kan liknas vid trakasserier.

Utredningen föreslår att arbetsgivaren, i de fall som avses i 5 §, ska ersätta den offentliga funktionären redan innan ett domstolsavgörande har fått laga kraft. Om avgörandet därefter överklagas och ändras i högre rätt ska den offentliga funktionären bli återbetalningsskyldig. Återbetalningsskyldigheten föreslås också gälla i den mån målsäganden eller kändanden senare betalar utdömd ersättning för rättegångskostnader till den offentliga funktionären.

Justitiekanslern, Arbetsgivarverket och Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet anser att förslaget är otillräckligt eftersom den offentliga funktionären saknar möjlighet att få ersättning av sin arbetsgivare för kostnader som uppkommer under tiden som rättegången pågår.

Utredningens förslag innebär att den tid under vilken den offentliga funktionären behöver vänta på ersättning för sina rättegångskostnader förkortas betydligt. Som framgår ovan har den offentliga funktionären

också rätt att vidta åtgärder för rättegångens förberedande och talans utförande i tjänsten. Därutöver har den offentliga funktionären möjlighet att innan domen har fått laga kraft söka verkställighet av motpartens betalningsskyldighet enligt 3 kap. 6 § utsökningsbalken.

Regleringen i 5 § lagen om offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. innebär en rättighet för den offentliga funktionären och en skyldighet för hans eller hennes arbetsgivare att under vissa förutsättningar ersätta den offentliga funktionärens rättegångskostnader. Vid överväganden om att ändra i regleringen behöver därför hänsyn tas både till den offentliga funktionärens och arbetsgivarens intressen. Även om dessa, såsom Justitiekanslern och Arbetsgivarverket framhåller, kan sammanfalla är det inte nödvändigtvis så i alla verksamheter som faller inom lagens tillämpningsområde och i alla fall.

En ordning som innebär att arbetsgivaren lämnar ersättning till den offentliga funktionären innan en första skälighetsbedömning av rättegångskostnaderna har gjorts riskerar också att i större utsträckning resultera i en återbetalningsskyldighet för den offentliga funktionären.

Vid en samlad bedömning anser därför regeringen, liksom de allra flesta remissinstanserna, att den föreslagna ordningen ger den offentliga funktionären ett tillräckligt skydd och innebär en rimlig avvägning mellan de olika intressen som ska beaktas.

Det kan inte heller uteslutas att det i det enskilda fallet kan finnas förutsättningar för en särskild överenskommelse mellan arbetsgivaren och den offentliga funktionären om löpande ersättning (jfr dock Justitiekanslerns beslut i ärende 4323-17-2.4 beträffande kostnadsfritt biträde av myndighetens egen personal oberoende av utgången i målet).

Arbetsgivarens rätt till ersättning för rättegångskostnader

Högsta domstolen har slagit fast att bestämmelsen i 4 § lagen om offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. medför att en kostnad för en offentlig funktionärs eget arbete inte kan ersättas som rättegångskostnad enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken. Detta oavsett om arbetet i praktiken utförts i tjänsten (Högsta domstolens domar den 14 februari 2006 i mål T 4686-04 och den 23 februari 2018 i mål B 3358-17).

Enligt *Justitiekanslern* undergräver den nuvarande ordningen rättegångskostnadsinstitutets preventiva effekt eftersom den som för talan mot en offentlig funktionär inte riskerar att behöva betala motpartens kostnader för eget arbete och inställelse i domstol. I en framställning till Justitiedepartementet har Justitiekanslern föreslagit två möjliga alternativ till ändringar för att komma tillrätta med detta (Ju2006/4494/DOM). Det ena alternativet är att funktionären själv ska få välja om han eller hon vill vidta åtgärden i tjänsten. Det andra alternativet är att arbetsgivaren ska ha rätt att begära ersättning för rättegångskostnader i processen.

Av förarbetena till lagen om offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. framgår att frågan om rättegångskostnadsansvarets preventiva effekt beaktades vid införandet av rätten (prop. 1981/82:34 s. 21). Det har ändå ansetts finnas skäl för en regel som innebär att någon kostnad för den offentliga funktionärens eget arbete

och inställelse inför domstol aldrig uppkommer. Regleringen är i första hand tänkt att vara en rättighet för den offentliga funktionären eftersom han eller hon inte ska behöva dra på sig några kostnader genom att förbereda och utföra sin talan. Utredningen har mot den bakgrunden bedömt att det saknas skäl att föreslå några författningsändringar.

Regeringen delar utredningens bedömning att en ordning som ger den offentliga funktionären möjlighet att välja om arbetet med talans förberedande och utförande ska utföras i tjänsten riskerar att urholka det skydd lagstiftningen är tänkt att ge. Det är också, som *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* framhåller, främmande för rådande processordning med ett system där tredje man framställer rättegångskostnadsyrkanden mot målsäganden eller käranden. Regeringen anser inte att det finns tillräckliga skäl för att göra en annan bedömning nu än vad som gjordes vid lagens tillkomst och föreslår således inga författningsändringar avseende arbetsgivarens rätt till ersättning för rättegångskostnader.

8 Information om förenklad delgivning i övervakningsnämnden

Regeringens förslag: Ordföranden vid övervakningsnämndens sammanträde ska få lämna information om förenklad delgivning i samband med ett sammanträde där den dömde är personligen närvarande och där nämnden beslutar att begära att åklagaren väcker talan om undanröjande av skyddstillsyn.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Domstolsverket* understryker vikten av att övervakningsnämnden tydligt dokumenterar att information om förenklad delgivning lämnats till den dömde vid sammanträdet. *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* framhåller behovet av att i varje situation kunna göra en bedömning av om det med hänsyn till omständigheterna är lämpligt att använda sig av förenklad delgivning.

Skälen för regeringens förslag: Sedan 2010 är det möjligt att under vissa förutsättningar använda förenklad delgivning av stämning och andra handlingar i brottmål (33 kap. 6 § rättegångsbalken). Av regleringen följer att bl.a. polis och åklagare kan delge en person information om att förenklad delgivning kan komma att användas i den efterföljande domstolsprocessen.

Vid allvarligt åsidosättande av en skyddstillsyn ska övervakningsnämnden begära att åklagaren väcker talan i tingsrätten om att undanröja skyddstillsynen (28 kap. 8 § brottsbalken). I dag finns ingen möjlighet för övervakningsnämnden att i samband med ett sådant beslut lämna information om att förenklad delgivning kan komma att användas i en efterföljande domstolsprocess. I rättstillämpningen har det uppmärksamats att det finns ett behov av att effektivisera delgivningsförfarandet

i dessa ärenden (Ju2015/00929/DOM). Mot den bakgrunden föreslår utredningen att även övervakningsnämnden bör kunna lämna information om att förenklad delgivning kan komma att användas i en efterföljande domstolsprocess.

Påföljden skyddstillsyn är ett alternativ till fängelse (28 kap. 1 § brottsbalken). Som utredningen framhåller innebär en skyddstillsyn ett förtroende för den dömda eftersom påföljden kräver ett aktivt deltagande. För att det ansvar som anförtros den dömda inte ska bli illusoriskt måste upprepad misskötsamhet under skyddstillsynen få konsekvenser. En effektiv handläggning av mål om undanröjande av skyddstillsyn är därför viktig. En effektiv handläggning förutsätter att tingsrätten kan få den som blir föremål för en talan om undanröjande av skyddstillsyn delgiven bl.a. kallelse till förhandling. Regeringen anser därför, liksom samtliga remissinstanser, att övervakningsnämnden bör kunna ge information till den dömda om att förenklad delgivning kan komma att användas i en efterföljande domstolsprocess.

I det lagstiftningsärende som resulterade i reglerna om förenklad delgivning i brottmål påtalade Justitiekanslern risken för att en misstänkt blir dömd för brott utan kännedom om åtalet, vilket inte är förenligt med rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen, se propositionen Ny delgivningslag (prop. 2009/10:237 s. 146 och 149.) I anledning av kritiken infördes i 33 kap. 6 § rättegångsbalken ett krav på att information om förenklad delgivning av polis, åklagare och vissa andra tjänstemän ska lämnas vid ett personligt sammanträffande. Även om de situationer som nu behandlas rör omvandling av straff och inte ett fastställande av skuld är det fråga om beslut som kan få betydande konsekvenser för den enskilde. Regeringen anser därför, i likhet med utredningen, att samma krav på personligt sammanträffande bör gälla för övervakningsnämnden. Övervakningsnämnden bör därför endast kunna lämna information om förenklad delgivning vid ett sammanträde där den dömda är personligen närvarande och i samband med ett beslut om att begära att åklagaren väcker talan om undanröjande av skyddstillsynen. Informationen ska lämnas av ordföranden och det bör, som *Domstolsverket* påpekar, tydligt dokumenteras att informationen lämnats till den dömda vid sammanträdet.

De krav som i övrigt ställs på bl.a. tidsfrister och lämplighetsbedömning bör gälla även då övervakningsnämnden delger information om förenklad delgivning, jfr prop. 2009/10:237 s. 133, 149 och 270 samt propositionen Åtgärder för att hantera stora brottmål och inställda förhandlingar (prop. 2013/14:170 s. 33 f.). Detta innebär att de handlingar som inleder förfarandet vid tingsrätten måste skickas till den dömda inom tio veckor från det att informationen lämnades. Det innebär också, i linje med vad *Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet* anför, att det måste göras en prövning av att det inte är olämpligt att använda förenklad delgivning med hänsyn till omständigheterna i delgivningsärendet (jfr 4 § delgivningslagen). Det kan t.ex. vara olämpligt att använda förenklad delgivning när den dömda av någon anledning kan antas ha svårt att ta till sig informationen om förenklad delgivning. Det bör dock inte vara olämpligt att använda förenklad delgivning i de fall en talan om undanröjande väcks vid en annan tingsrätt än vad som framstod som troligt när informationen lämnades (jfr prop. 2009/10:237 s. 270).

Den dömde bör när informationen lämnas också upplysas om till vilken myndighet han eller hon kan vända sig för att bevaka om talan om undanröjande väcks och för att anmäla adressändring.

9 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 11 juni 2019.

Regeringens bedömning: Det behövs inte några övergångsbestämmelser.

Utredningens förslag och bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår att förslaget om information om förenklad delgivning i övervakningsnämnden och ändringarna i lagen om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. ska träda i kraft den 1 januari 2019 och övriga ändringar den 11 juni 2019.

Remissinstanserna: Remissinstanserna tillstyrker eller har inga invändningar mot förslaget eller bedömningen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Enligt artikel 24.1 i barnrättsdirektivet ska medlemsstaterna senast den 11 juni 2019 sätta i kraft de bestämmelser i lagar och andra författningar som är nödvändiga för att följa direktivet. Regeringen anser att det är lämpligt att samtliga författningsförslag träder i kraft den 11 juni 2019.

Lagändringarna är av processrättslig karaktär. Av allmänna processrättsliga principer följer att nya processuella regler gäller omedelbart. De föreslagna ändringarna blir alltså tillämpliga även i mål och ärenden som har inletts före ikraftträdandet och ska således tillämpas på varje processuell företeelse som inträffar efter det att regleringen trätt i kraft. Det finns inte anledning att här frånga de allmänna principerna. Några övergångsbestämmelser behövs därför inte.

10 Konsekvenser av förslagen

Regeringens bedömning: De eventuella kostnadsökningar som följer av lagförslagen bedöms bli marginella och rymmas inom befintliga anslag.

Förslagen som syftar till att genomföra barnrättsdirektivet och garantera ett effektivt försvar förväntas leda till ökad trygghet och rättssäkerhet för de barn och unga som misstänks eller är tilltalade för brott samt ytterligare förstärka barnperspektivet i den processrättsliga lagstiftningen.

Förslaget att förenklad delgivning ska kunna användas i förfaranden om undanröjande av skyddstillsyn i tingsrätt förväntas bidra till en effektivare handläggning i de allmänna domstolarna.

Förslaget om offentliga funktionärs rätt till ersättning för rättegångskostnader innan ett avgörande har fått laga kraft innebär en ökad förutsebarhet och rättssäkerhet för offentliga funktionärer.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna tillstyrker eller har inga invändningar mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning: När det gäller genomförandet av barnrättsdirektivet uppfyller gällande rätt till allra största del direktivets krav. De förslag som lämnas är av begränsad omfattning.

Förslagen till ändringar i rättegångsbalken innebär bl.a. att det under vissa förutsättningar ska vara möjligt för en domstol att förordna en offentlig försvarare vid sidan av den som den misstänkte eller tilltalade själv har utsett. Det antal fall det kan tänkas bli fråga om är ytterst få. Det införs också en skyldighet för åklagaren att göra en anmälan till rätten i de fall då det finns anledning att pröva om en försvarare uppfyller de grundläggande kraven. Regeringen bedömer att eventuella kostnadsökningar i anledning av förslagen är marginella och ryms inom ramen för befintliga anslag.

Den föreslagna ändringen i häkteslagen innebär att det ska vara möjligt för Kriminalvården att under vissa förutsättningar placera en person som fyller 18 år under tiden som intagen tillsammans med intagna som är underåriga. Sådana möjligheter har Kriminalvården redan i dag. Ändringarna syftar till att markera att fortsatt hänsyn ska tas till den intagnes personliga förhållanden och behov även om han eller hon blir myndig under tiden som intagen. Förslaget bedöms inte medföra några kostnadsökningar.

Förslagen bedöms bidra till att handläggningen av förundersökningar och brottmål blir mer rättssäker för barn som är misstänkta eller tilltalade. Framförallt garanteras rätten till ett effektivt försvar och att olämpliga försvarare kan avvisas i ett tidigare skede av förfarandet.

Förslaget att förenklad delgivning ska kunna användas i förfaranden om undanröjande av skyddstillsyn i tingsrätt förväntas öka förutsättningarna för en mer effektiv handläggning och bidra till ett effektivt resursutnyttjande hos de allmänna domstolarna. Den föreslagna regleringen kan också bidra till att andelen stämningsmannadelgivningar i denna typ av mål minskar något. De administrativa kostnaderna för det allmänna förväntas alltså minska något. En effektivisering av handläggningen bidrar också till att medborgarnas berättigade krav på att mål och ärenden avgörs inom rimlig tid bättre kan tillgodoses. Samtidigt bedöms förslaget, med hänsyn till de avvägningar som ska göras vid tillämpningen, inte påverka den enskildes rättssäkerhet.

Syftet med förslaget om offentliga funktionärs rätt till ersättning för rättegångskostnader innan ett avgörande har fått laga kraft är att komma tillrätta med de problem som kan uppstå till följd av att en offentlig funktionär riskerar att få vänta lång tid på att få sina rättegångskostnader ersatta. Förslaget innebär att den tiden kan kortas avsevärt i de fall ett avgörande överklagas och bedöms därmed medföra en ökad förutsebarhet

och rättssäkerhet för offentliga funktionärer som blir föremål för ett enskilt åtal eller en skadeståndstalan på grund av åtgärder i tjänsten. Förslaget förväntas inte medföra några ökade kostnader för det allmänna.

Det finns i övrigt inte anledning att anta att förslagen kommer att leda till några kostnader eller andra konsekvenser för berörda myndigheter, kommun, landsting, företag eller andra enskilda. Förslagen kan inte förväntas få konsekvenser för brottsligheten. Förslaget kan inte heller antas få betydelse för jämställdheten mellan flickor och pojkar eller kvinnor och män.

11 Författningskommentar

11.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

21 kap.

3 a §

Om den misstänkte är anhållen eller häktad ska en offentlig försvarare förordnas för honom eller henne, om han eller hon begär det. En offentlig försvarare ska också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

En offentlig försvarare ska därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av en försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,
2. om en försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till en annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller
3. om det i övrigt finns särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av en försvarare som han eller hon själv har utsett, ska det vid sidan av denne inte förordnas någon offentlig försvarare, om det inte finns synnerliga skäl.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när en offentlig försvarare ska förordnas för en misstänkt. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

I tredje stycket görs ett tillägg som innebär att domstolen kan förordna en offentlig försvarare vid sidan av den försvarare som den misstänkte själv har utsett om det finns synnerliga skäl. Undantaget ska tillämpas restriktivt. Omständigheter som typiskt sett kan utgöra synnerliga skäl är att den privata försvararen påverkar förundersökningen eller äventyrar säkerheten i häktet på ett sådant sätt att det kan ifrågasättas om han eller hon uppfyller kraven i 21 kap. 3 § tredje stycket och, genom den hänvisning som finns där, 12 kap. 2–5 §§ rättegångsbalken.

Bestämmelsen kan tillämpas t.ex. när en frihetsberövad misstänkt person med stöd av 21 kap. 9 § rättegångsbalken vägrats samtal i enrum med den försvarare han eller hon har utsett på grund av att det bedömts nödvändigt för att inte sakens utredning väsentligen ska försåras. Det kan också vara fråga om att kontakter vägrats med stöd av 21 kap. 9 § eller 23 kap. 10 § rättegångsbalken på grund av att det bedömts nödvändigt för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Huvudsakligen handlar det om situationer när nödvändiga utredningsåtgärder behöver vidtas. Så kan vara fallet om den misstänkte eller tilltalade är ung eller frihetsberövad och där kravet på skyndsam handläggning gör att domstolens beslut i frågan om avvisning av den privata försvararen inte kan inväntas (jfr t.ex. 4 och 29 §§ lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare).

I fråga om handläggningen i domstol gäller samma regler som när frågan om förordnande av offentlig försvarare aktualiseras på annat sätt, se 21 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. Om behovet av offentlig försvarare upphör ska förordnandet återkallas, se 21 kap. 6 § rättegångsbalken.

Övriga ändringar är språkliga.

9 a §

Om det med hänsyn till omständigheterna finns anledning att pröva om den person som utsetts att biträda den misstänkte uppfyller kraven i 3 § tredje stycket, ska åklagaren anmäla detta till rätten.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om åklagarens anmälningsskyldighet. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Paragrafen anger att åklagaren ska anmäla till rätten om det finns omständigheter som ger anledning att pröva om den person som utsetts att biträda den misstänkte uppfyller kraven i 21 kap. 3 § tredje stycket rättegångsbalken. Bestämmelsen gäller i förhållande till både offentliga och privata försvarare.

För att åklagaren ska vara skyldig att göra en anmälan räcker det att omständigheterna objektivt sett är sådana att det finns skäl att rätten prövar försvararens lämplighet. Omständigheter som typiskt sett bör leda till en anmälan är om åklagaren själv uppfattar, eller får information av polis eller Kriminalvården, om att försvararen påverkar förundersökningen menligt eller äventyrar säkerheten på häktet. Ett exempel är att en frihetsberövad person utser en försvarare som är kriminellt belastad eller misstänkt för brott.

När det gäller handläggningen i domstol av åklagarens anmälan gäller samma ordning som när en fråga om avvisning eller entledigande aktualiseras på annat sätt, se 12 kap. 5 § rättegångsbalken.

33 kap.

6 a §

Trots bestämmelserna i 24 § och 25 § första stycket delgivningslagen (2010:1932) får den dömdes delges handlingar i ett mål om åtgärd enligt 28 kap. 9 § brottsbalken genom förenklad delgivning, om han eller hon vid övervakningsnämndens sammanträde och i samband med nämndens beslut om att begära att en åklagare för talan om undanröjande av skyddstillsyn personligen har delgetts information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten. Handlingarna ska skickas till den dömdes inom tio veckor efter det att informationen lämnades.

Informationen får delges den dömdes av ordföranden vid sammanträdet.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om delgivning i mål om undanröjande av skyddstillsyn. Övervägandena finns i avsnitt 8.

I första stycket anges att förenklad delgivning kan användas i tingsrätten för handlingar i ett mål om undanröjande av skyddstillsyn enligt 28 kap. 9 § brottsbalken. Detta gäller under förutsättning att den dömdes vid övervakningsnämndens sammanträde och i samband med nämndens beslut om att begära att åklagare för talan om undanröjande av skyddstillsyn har delgetts information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten. Den dömdes ska ha varit personligen närvarande vid övervakningsnämndens sammanträde och vid den tidpunkt då handlingarna skickas till honom eller henne ska det inte ha förflutit längre tid än tio veckor sedan informationen om förenklad delgivning lämnades.

Av andra stycket följer att informationen får delges den dömdes av ordföranden vid övervakningsnämndens sammanträde. Det måste alltid göras en prövning av att det inte är olämpligt att använda förenklad delgivning med hänsyn till omständigheterna i delgivningsärendet (jfr 4 § delgivningslagen). Det kan t.ex. vara olämpligt att använda förenklad

delgivning när den dömde av någon anledning kan antas ha svårt att ta till sig informationen om förenklad delgivning. Det bör dock inte vara olämpligt att använda förenklad delgivning i de fall en talan om undanröjande väcks vid en annan tingsrätt än vad som framstod som troligt när informationen lämnades. Den dömde bör när informationen lämnas också upplysas om till vilken myndighet han eller hon kan vända sig för att bevaka om talan om undanröjande väcks och för att anmäla adressändring.

11.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärens rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.

5 §

Om domstolen i ett mål om enskilt åtal mot den som är eller har varit offentlig funktionär för brott i utövningen av tjänsten har förpliktat målsäganden att ersätta den tilltalade *för hans eller hennes* rättegångskostnad, ska den som var den tilltalades arbetsgivare vid tiden för den åtalade gärningen på ansökan av den tilltalade utge det utdömda beloppet till *honom eller henne*, i den mån målsäganden inte har *betalat* det. Arbetsgivaren inträder då intill det utgivna beloppet i den tilltalades rätt gentemot målsäganden.

Om högre rätt ändrar domstolens beslut om rättegångskostnad till den tilltalades nackdel får arbetsgivaren kräva tillbaka överskjutande belopp av honom eller henne. Detsamma gäller i den mån målsäganden, sedan avgörandet fått laga kraft, har betalat det utdömda beloppet till den tilltalade.

Första och andra styckena tillämpas även när någon annan än arbetsgivaren, utan samband med allmänt åtal, har fört talan mot den som är eller har varit offentlig funktionär om enskilt anspråk på grund av åtgärd i utövningen av tjänsten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om arbetsgivarens ansvar för ersättning av den offentlige funktionärens rättegångskostnader i mål om enskilt åtal och enskilt anspråk för åtgärd i utövningen av tjänsten. Övervägandena finns i avsnitt 7.

Ändringen i *första stycket* innebär att arbetsgivarens ersättningsansvar inträder när det finns ett domstolsavgörande. Kravet på att avgörandet ska ha fått laga kraft tas bort.

Av *andra stycket*, som är nytt, framgår att arbetsgivaren får kräva tillbaka ersättning av den offentlige funktionären om högre rätt ändrar det ursprungliga avgörandet till den tilltalades nackdel. Återbetalningsskyldigheten avser skillnaden mellan det belopp arbetsgivaren betalat och det belopp funktionären tillerkänns i det avgörande som har fått laga kraft. Återbetalningsskyldigheten gäller även i den mån målsäganden, sedan avgörandet fått laga kraft, betalat det utdömda beloppet till den offentlige funktionären.

Tillägget i *tredje stycket* innebär att vad som sägs i andra stycket även ska gälla när någon annan än arbetsgivaren, utan samband med allmänt åtal, har fört talan om enskilt anspråk på grund av åtgärd i utövningen av tjänsten mot den som är eller har varit offentlig funktionär.

Övriga ändringar är språkliga.

11.3 Förslaget till lag om ändring i häkteslagen (2010:611)

2 kap.

3 §

En intagen som är under arton år får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.

Om en intagen fyller arton år under tiden för frihetsberövandet får den intagne även fortsättningsvis placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna under arton år, om det är motiverat med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt.

Paragrafen innehåller bestämmelser om unga intagnas placering. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.

Av *andra stycket*, som är nytt, framgår att en intagen som fyller 18 år under tiden för frihetsberövandet även fortsättningsvis får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna under 18 år om det är motiverat med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt. Med personliga förhållanden avses bl.a. den intagnes sårbarhet och mognad. En fortsatt placering tillsammans med intagna under 18 år kan t.ex. vara motiverad om det bedöms främja återfallsförebyggande insatser och underlätta den myndiga personens möjlighet att anpassa sig i samhället.

För att en fortsatt placering ska vara möjlig måste det också i övrigt anses lämpligt. En sådan fortsatt placering är t.ex. inte lämplig om det skulle strida mot vad som är bäst för de intagna barn som ska vistas tillsammans med den numera myndiga personen. När det gäller frågan om en fortsatt placering står i strid med de intagna barnens bästa ska en helhetsbedömning göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

I

(Lagstiftningsakter)

DIREKTIV

EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV (EU) 2016/800

av den 11 maj 2016

om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden

EUROPAPARLAMENTET OCH EUROPEISKA UNIONENS RÅD HAR ANTAGIT DETTA DIREKTIV

med beaktande av fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, särskilt artikel 82.2 b,

med beaktande av Europeiska kommissionens förslag,

efter översändande av utkastet till lagstiftningsakt till de nationella parlamenten,

med beaktande av Europeiska ekonomiska och sociala kommitténs yttrande ⁽¹⁾,

efter att ha hört Regionkommittén,

i enlighet med det ordinarie lagstiftningsförfarandet ⁽²⁾, och

av följande skäl:

- (1) Syftet med detta direktiv är att fastställa rättssäkerhetsgarantier som säkerställer att barn, dvs. personer under 18 år, som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden har förmåga att förstå och följa dessa förfaranden och utöva sin rätt till en rättvis rättegång samt förebygga att barn återfaller i brott och främja deras anpassning i samhället.
- (2) Genom att fastställa gemensamma minimiregler om skyddet för misstänkta eller tilltalade barns processuella rättigheter syftar detta direktiv till att stärka medlemsstaternas förtroende för varandras straffrättsliga system, och därmed stärka det ömsesidiga erkännandet av avgöranden i straffrättsliga frågor. Dessa gemensamma minimiregler bör också avlägsna hinder för den fria rörligheten för medborgare inom medlemsstaternas hela territorium.
- (3) Även om alla medlemsstater är parter i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (nedan kallad *Europakonventionen*), den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och FN:s konvention om barnets rättigheter, har erfarenheten visat att detta i sig inte alltid räcker för att skapa tillräckligt förtroende för andra medlemsstaters straffrättsliga system.
- (4) Den 30 november 2009 antog rådet en resolution om en färdplan för att stärka misstänkta eller åtalade personers processuella rättigheter vid straffrättsliga förfaranden ⁽³⁾ (nedan kallad *färdplanen*). I färdplanen, som ska genomföras stegvis, uppmanas till antagande av åtgärder avseende rätten till översättning och tolkning (åtgärd A), rätten till information om rättigheter och om anklagelsen (åtgärd B), rätten till juridisk rådgivning och rättshjälp (åtgärd C), rätten till kommunikation med släktingar, arbetsgivare och konsulära myndigheter (åtgärd D) och

⁽¹⁾ EUT C 226, 16.7.2014, s. 63.

⁽²⁾ Europaparlamentets ståndpunkt av den 9 mars 2016 (ännu ej offentliggjord i EUT) och rådets beslut av den 21 april 2016.

⁽³⁾ EUT C 295, 4.12.2009, s. 1.

särskilda skyddsåtgärder för utsatta misstänkta eller tilltalade (åtgärd E). I färdplanen betonas att ordningsföljden för rättigheterna är vägledande och därför kan ändras beroende på prioriteringar. Färdplanen är utformad för att fungera som en helhet, och först när alla delar har genomförts kommer dess fördelar att visa sig fullt ut.

- (5) Den 11 december 2009 välkomnade Europeiska rådet färdplanen och införlivade den i *Stockholmsprogrammet – Ett öppet och säkert Europa i medborgarnas tjänst och för deras skydd* ⁽¹⁾ (punkt 2.4). Europeiska rådet underströk att färdplanen inte är uttömmande och uppmanade kommissionen att undersöka behovet av en komplettering när det gäller minimiregler för processuella rättigheter för misstänkta och tilltalade och att bedöma om andra frågor, till exempel oskuldspresumtionen, behöver behandlas i syfte att förbättra samarbetet på detta område.
- (6) Hittills har fyra åtgärder om processuella rättigheter i straffrättsliga förfaranden antagits enligt färdplanen, nämligen Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/64/EU ⁽²⁾, 2012/13/EU ⁽³⁾, 2013/48/EU ⁽⁴⁾ och (EU) 2016/343 ⁽⁵⁾.
- (7) Detta direktiv främjar barnets rättigheter, mot bakgrund av Europarådets riktlinjer om barnanpassad rättskipning.
- (8) När barn är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden eller är föremål för förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder enligt rådets rambeslut 2002/584/RIF ⁽⁶⁾ (eftersökta personer) bör medlemsstaterna se till att barnets bästa alltid kommer i främsta rummet, i enlighet med artikel 24.2 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad *stadgan*).
- (9) Barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden bör ägnas särskild uppmärksamhet för att bevara deras utvecklingspotential och förmåga till återanpassning i samhället.
- (10) Detta direktiv bör tillämpas på barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och barn som är eftersökta personer. Relevanta bestämmelser i detta direktiv bör tillämpas på barn som är föremål för förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder från det att de greps i den verkställande medlemsstaten.
- (11) Detta direktiv, eller vissa bestämmelser i det, bör även tillämpas på misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och på eftersökta personer som var barn när förfarandena inleddes, men som därefter har fyllt 18 år, och tillämpningen av detta direktiv är lämplig med hänsyn till alla omständigheter i det enskilda fallet, däribland den berörda personens mognad och sårbarhet.
- (12) Om den berörda personen har fyllt 18 år vid den tidpunkt då han eller hon blir misstänkt eller tilltalad i straffrättsliga förfaranden, men brottet begicks när personen var ett barn, uppmanas medlemsstaterna att tillämpa rättssäkerhetsgarantierna i detta direktiv fram till dess att vederbörande har fyllt 21 år, åtminstone med avseende på brott som begåtts av samma misstänkta eller tilltalade person och som utreds och lagförs gemensamt därför att de är oupplösligt kopplade till straffrättsliga förfaranden som inleddes mot den personen före 18 års ålder.
- (13) Medlemsstaterna bör fastställa ett barns ålder på grundval av barnets egen utsaga, kontroll av barnets rättsliga ställning, granskning av dokumentation, annan bevisning och, om sådan bevisning inte finns tillgänglig eller är otillräcklig, en läkarundersökning. En läkarundersökning bör genomföras som en sista utväg och med strikt respekt för barnets rättigheter, kroppsliga integritet och mänskliga värdighet. Om tvivel om personens ålder kvarstår ska han eller hon förutsättas vara ett barn med avseende på tillämpningen av detta direktiv.

⁽¹⁾ EUT C 115, 4.5.2010, s. 1.

⁽²⁾ Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/64/EU av den 20 oktober 2010 om rätt till tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden (EUT L 280, 26.10.2010, s. 1).

⁽³⁾ Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden (EUT L 142, 1.6.2012, s. 1).

⁽⁴⁾ Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulara myndigheter under frihetsberövandet (EUT L 294, 6.11.2013, s. 1).

⁽⁵⁾ Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (EUT L 65, 11.3.2016, s. 1).

⁽⁶⁾ Rådets rambeslut 2002/584/RIF av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna (EGTL 190, 18.7.2002, s. 1).

- (14) Detta direktiv bör inte tillämpas med avseende på vissa mindre förseelser. Det bör dock tillämpas när ett barn som är misstänkt eller tilltalat är frihetsberövat.
- (15) I vissa medlemsstater har andra myndigheter än en domstol med behörighet i brottmål behörighet att utdöma andra påföljder än frihetsberövande för relativt sett mindre förseelser. Det kan exempelvis handla om vägtrafikförseelser som begås i stor omfattning och som kan fastställas vid en poliskontroll. I sådana situationer vore det orimligt att begära att de behöriga myndigheterna säkerställer samtliga rättigheter enligt detta direktiv. Om en medlemsstats lagstiftning föreskriver att en påföljd för mindre förseelser kan åläggas av en sådan myndighet, och den påföljden antingen kan överklagas eller saken kan hänskjutas till en domstol med behörighet i brottmål, bör detta direktiv därför endast tillämpas på förfarandet vid den domstolen till följd av överklagandet eller hänskjutandet.
- (16) I några medlemsstater anses vissa mindre förseelser – särskilt mindre vägtrafikförseelser, mindre förseelser mot kommunala föreskrifter och mindre förseelser mot allmän ordning – vara brott. I sådana situationer vore det orimligt att begära att de behöriga myndigheterna säkerställer samtliga rättigheter enligt detta direktiv. Om det i medlemsstaternas lagstiftning föreskrivs att frihetsberövande inte får utdömas som påföljd för mindre förseelser bör detta direktiv därför endast tillämpas på förfaranden vid en domstol med behörighet i brottmål.
- (17) Detta direktiv bör endast tillämpas på straffrättsliga förfaranden. Det bör inte tillämpas på andra typer av förfaranden, särskilt inte förfaranden som är specialutformade för barn och som kan leda till skyddsåtgärder, korrigerande åtgärder eller utbildningsåtgärder.
- (18) Detta direktiv bör genomföras med hänsyn till bestämmelserna i direktiven 2012/13/EU och 2013/48/EU. För att ta hänsyn till barns särskilda behov och sårbarhet ger det här direktivet ytterligare kompletterande skydd vad gäller information som ska lämnas till barn och till den person som har föräldraansvar.
- (19) Barn bör få information om allmänna aspekter av förfarandets genomförande. I detta syfte bör de särskilt få en kortfattad förklaring av de kommande stegen i förfarandet, i den mån detta är möjligt med tanke på syftet med de straffrättsliga förfarandena, samt av de berörda myndigheternas roll. Den information som lämnas bör vara beroende av omständigheterna i det enskilda fallet.
- (20) Barn bör få information om rätten till läkarundersökning vid första lämpliga tillfälle under förfarandet, senast vid frihetsberövandet om en sådan åtgärd vidtas mot barnet.
- (21) Om ett barn är frihetsberövat bör den rättighetsinformation som lämnas till barnet enligt direktiv 2012/13/EU omfatta tydliga uppgifter om barnets rättigheter enligt det här direktivet.
- (22) Medlemsstaterna bör skriftligt eller muntligt, eller på båda sätten, informera den person som har föräldraansvar om tillämpliga processuella rättigheter. Informationen bör lämnas så snart som möjligt och vara så utförlig som krävs för att säkerställa ett rättvist förfarande och ett effektivt utövande av barnets rättigheter.
- (23) I vissa situationer, som också kan avse endast en av de personer som har föräldraansvar, bör informationen lämnas till en annan lämplig vuxen som föreslagits av barnet och som den behöriga myndigheten har godkänt. En sådan situation kan uppstå om det föreligger objektiva och faktiska omständigheter som tyder på, eller ger anledning att misstänka, att överlämnandet av information till en person som har föräldraansvar väsentligt skulle kunna äventyra det straffrättsliga förfarandet, särskilt när bevis kan förstöras eller ändras, när vittnen otillbörligen kan påverkas eller när den person som har föräldraansvar kan ha varit inblandad i den påstådda brottsliga verksamheten tillsammans med barnet.
- (24) Om de omständigheter som fick de behöriga myndigheterna att lämna informationen till en annan lämplig vuxen än den person som har föräldraansvar inte längre föreligger, bör all information som barnet får i enlighet med detta direktiv och som fortfarande är relevant under förfarandet lämnas till den person som har föräldraansvar. Detta krav bör inte i onödan förlänga det straffrättsliga förfarandet.

- (25) Barn som är misstänkta eller tilltalade har rätt att få tillgång till försvarare i enlighet med direktiv 2013/48/EU. Eftersom barn är sårbara och inte alltid har förmåga att fullt ut förstå och följa straffrättsliga förfaranden bör de biträdas av en försvarare i de situationer som anges i det här direktivet. I dessa situationer bör medlemsstaterna se till att barnet biträds av en försvarare, om inte barnet eller den person som har föräldraansvar har gjort detta. Medlemsstaterna bör också tillhandahålla rättshjälp om det är nödvändigt för att se till att barnet faktiskt biträds av en försvarare.
- (26) Biträde av en försvarare enligt det här direktivet förutsätter att barnet har rätt till tillgång till försvarare enligt direktiv 2013/48/EU. Om tillämpningen av en bestämmelse i direktiv 2013/48/EU skulle göra det omöjligt för barnet att biträdas av en försvarare enligt det här direktivet bör den bestämmelsen därför inte tillämpas på barns rätt till tillgång till försvarare enligt direktiv 2013/48/EU. Å andra sidan bör de avvikelser och undantag från biträde av en försvarare som fastställs i det här direktivet inte påverka rätten till tillgång till försvarare enligt direktiv 2013/48/EU eller rätten till rättshjälp i enlighet med stadgan och Europakonventionen samt nationell rätt och övrig unionsrätt.
- (27) Bestämmelserna i detta direktiv om biträde av en försvarare bör tillämpas utan onödigt dröjsmål när barn underrättas om att de är misstänkta eller tilltalade. Med avseende på tillämpningen av detta direktiv avses med biträde av en försvarare rättsligt bistånd och representation av en försvarare under det straffrättsliga förfarandet. Om det här direktivet föreskriver biträde av en försvarare under förhör, bör en försvarare närvara. Utan att det påverkar ett barns rätt till tillgång till en försvarare enligt direktiv 2013/48/EU, förutsätter dock inte rätten till biträde att en försvarare är närvarande vid varje utrednings- eller bevisupptagningsåtgärd.
- (28) Under förutsättning att det är förenligt med rätten till en rättvis rättegång omfattar medlemsstaternas skyldighet att erbjuda barn som är misstänkta eller tilltalade biträde av en försvarare i enlighet med detta direktiv inte följande situationer: identifiering av barnet, beslut om huruvida en utredning bör inledas, kontroll av vapeninnehav eller andra liknande säkerhetsfrågor, genomförande av andra utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder än de som specifikt avses i detta direktiv, såsom en kroppsundersökning, en fysisk undersökning, blod- eller alkoholprov eller liknande prov eller fotografering eller upptagande av fingeravtryck eller att se till att barnet inställer sig inför en behörig myndighet eller överlämnas till den person som har föräldraansvar eller en annan lämplig vuxen, i enlighet med nationell rätt.
- (29) Om ett barn som inte ursprungligen var en misstänkt eller tilltalad, som till exempel ett vittne, blir en misstänkt eller tilltalad, bör det barnet ha rätt att inte vittna mot sig själv och rätt att tåga, enligt den tolkning som gjorts av Europeiska unionens domstol (nedan kallad *domstolen*) och Europadomstolen. I detta direktiv hänvisas därför uttryckligen till den situation där ett sådant barn blir misstänkt eller tilltalat vid polisförhör eller förhör som genomförs av någon annan brottsbekämpande myndighet inom ramen för ett straffrättsligt förfarande. Om ett annat barn än en misstänkt eller tilltalad under dessa förhör blir en misstänkt eller tilltalad bör förhören avbrytas till dess att barnet underrättas om att han eller hon är en misstänkt eller tilltalad och biträds av en försvarare i enlighet med detta direktiv.
- (30) Under förutsättning att det är förenligt med rätten till en rättvis rättegång bör medlemsstaterna kunna göra undantag från kravet att erbjuda biträde av en försvarare, om detta inte är proportionellt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet och med utgångspunkt i att barnets bästa alltid bör komma i främsta rummet. Barn bör alltid biträdas av försvarare när de ställs inför en behörig domstol eller domare när ett beslut ska fattas om häktning under alla skeden av förfarandet som omfattas av tillämpningsområdet för detta direktiv samt under häktningstiden. Dessutom bör frihetsberövande inte utdömas som en straffrättslig påföljd, om inte barnet har biträtts av en försvarare på ett sådant sätt att barnet faktiskt kunnat utöva sin rätt till försvar och åtminstone under rättegångsförhandlingarna inför en domstol. Medlemsstaterna bör kunna vidta praktiska arrangemang i det avseendet.
- (31) Medlemsstaterna bör kunna göra tillfälligt undantag från kravet att erbjuda biträde av en försvarare under skedet före rättegången av tvingande skäl, nämligen om det föreligger ett akut behov av att avvärja allvarlig fara för en persons liv, frihet eller kroppsliga integritet, eller om omedelbara åtgärder från de utredande myndigheternas sida är avgörande för att förhindra att det straffrättsliga förfarandet väsentligt äventyras i samband med ett allvarligt brott, bland annat för att erhålla information om personer som påstås ha varit delaktiga i ett allvarligt brott, eller för att förhindra förlust av viktiga bevis för ett allvarligt brott. Vid ett tillfälligt undantag på grund av ett av dessa

tvångande skäl bör de behöriga myndigheterna kunna förhåra barn utan att försvararen är närvarande, under förutsättning att barnen har informerats om sin rätt att tåga och kan utöva denna rätt, och att ett sådant förhör inte inverkar menligt på rätten till försvar, inbegripet rätten att inte vittna mot sig själv. Det bör vara möjligt att genomföra förhör endast i syfte att erhålla information som är avgörande för att avvärja allvarlig fara för en persons frihet eller kroppsliga integritet, eller för att förhindra att det straffrättsliga förfarandet väsentligt äventyras. Allt missbruk av detta tillfälliga undantag skulle i princip oåterkalleligen skada rätten till försvar.

- (32) Medlemsstaterna bör i sin nationella rätt klart och tydligt ange skälen till och kriterierna för detta tillfälliga undantag och vara återhållsamma med att utnyttja det. Alla tillfälliga undantag bör vara proportionella, strikt tidsbegränsade, inte uteslutande grundas på det påstådda brottets natur eller svårhetsgrad och bör inte inverka negativt på förutsättningarna för den övergripande rättvisan i förfarandet. Medlemsstaterna bör, om det tillfälliga undantaget har godkänts i enlighet med detta direktiv av en behörig myndighet som inte är en domare eller en domstol, säkerställa att beslutet om godkännande av det tillfälliga undantaget kan prövas av en domstol, åtminstone under rättegångsskedet.
- (33) Principen om att all kommunikation mellan barn och deras försvarare ska vara konfidentiell utgör ett viktigt skydd för rätten till försvar och utgör en väsentlig del av rätten till en rättvis rättegång. Medlemsstaterna bör därför respektera konfidentialiteten vid möten och andra former av kommunikation mellan försvararen och barnet vid utövandet av den rätt till biträde av en försvarare som föreskrivs i detta direktiv, utan undantag. Detta direktiv bör inte påverka förfaranden avsedda för situationer där det föreligger objektiva och faktiska omständigheter som ger anledning till misstanke att försvararen har samröre med barnet i ett brott. Brottslig verksamhet från en försvarares sida bör inte anses som legitimt bistånd till barn inom ramen för detta direktiv. Skyldigheten att respektera konfidentialiteten innebär inte bara att medlemsstaterna bör avhålla sig från att blanda sig i eller skaffa åtkomst till sådan kommunikation utan också att medlemsstaterna, om barn är frihetsberövade eller på annat sätt befinner sig på en plats som är under statens kontroll, bör säkerställa att konfidentialiteten upprätthålls och skyddas genom åtgärderna för kommunikation. Detta bör inte inverka på några befintliga mekanismer i häkten i syfte att förhindra sändande av o tillåtna försändelser till häktade, till exempel kontroll av korrespondens, förutsatt att sådana mekanismer inte gör det möjligt för de behöriga myndigheterna att läsa meddelandet mellan barn och deras försvarare. Detta direktiv bör inte heller inverka på förfaranden i nationell rätt enligt vilka vidarebefordran av korrespondens får avslås om avsändaren inte godkänner att korrespondensen först föreläggs en behörig domstol.
- (34) Detta direktiv bör inte påverka inskränkningar i konfidentialiteten i samband med en laglig övervakningsoperation som genomförs av behöriga myndigheter. Detta direktiv bör inte heller påverka det arbete som utförs av till exempel nationella underrättelsetjänster för att skydda den inre säkerheten i enlighet med artikel 4.2 i fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget) eller inom ramen för artikel 72 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget), enligt vilken del III avdelning V i EUF-fördraget, om ett område med frihet, säkerhet och rättvisa, inte får påverka medlemsstaternas ansvar för att upprätthålla lag och ordning och skydda den inre säkerheten.
- (35) Barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden bör ha rätt till en individuell bedömning för att fastställa deras särskilda behov av skydd, utbildning, yrkesutbildning och social integration, för att avgöra om och i vilken utsträckning de skulle behöva särskilda åtgärder i samband med de straffrättsliga förfarandena, omfattningen av deras straffrättsliga ansvar och lämpligheten i en viss påföljd eller utbildningsåtgärd.
- (36) Den individuella bedömningen bör särskilt beakta barnets personlighet och mognad, barnets ekonomiska och sociala bakgrund samt familjebakgrund, däribland levnadsmiljö och eventuell särskild sårbarhet hos barnet, såsom inlärningssvårigheter och kommunikationsproblem.
- (37) Det bör vara möjligt att anpassa den individuella bedömningens omfattning och närmare utformning efter omständigheterna i det enskilda fallet, med beaktande av det påstådda brottets svårhetsgrad och de åtgärder som kan vidtas om barnet bedöms vara skyldigt till detta brott. En individuell bedömning som gjorts nyligen beträffande samma barn kan användas om den uppdateras.
- (38) De behöriga myndigheterna bör ta hänsyn till information från en individuell bedömning när de bestämmer om eventuella specifika åtgärder bör vidtas beträffande barnet, till exempel att ge praktiskt stöd, bedöma om eventuella säkerhetsåtgärder är lämpliga och ändamålsenliga, till exempel beslut om tillfälligt frihetsberövande eller alternativa åtgärder, och ta hänsyn till barnets individuella egenskaper och situation när de fattar ett beslut eller antar ett tillvägagångssätt i samband med det straffrättsliga förfarandet, bland annat vid påföljdsbestämningen. Om en individuell bedömning ännu inte finns att tillgå, bör detta inte hindra de behöriga

myndigheterna från att vidta sådana åtgärder eller fatta sådana beslut, förutsatt att villkoren i detta direktiv efterlevs, bland annat genom att genomföra en individuell bedömning vid första lämpliga tillfälle under förfarandet. När den individuella bedömningen blir tillgänglig kan man ompröva lämpligheten och ändamålsenligheten i åtgärder eller beslut som antagits före den individuella bedömningen.

- (39) Den individuella bedömningen bör äga rum vid första lämpliga tillfälle under förfarandet och i god tid, så att informationen från denna kan beaktas av åklagare, domare eller annan behörig myndighet innan åtal väcks. Om en individuell bedömning saknas kan åtal ändå väckas, förutsatt att detta är förenligt med barnets bästa. Detta skulle till exempel kunna vara fallet om ett barn häktas före rättegången och om inväntande av den individuella bedömningen skulle riskera att förlänga häktningstiden i onödan.
- (40) Medlemsstaterna bör få göra undantag från kravet att utföra en individuell bedömning om undantaget är berättigat med tanke på omständigheterna i fallet, med hänsyn till bland annat det påstådda brottets svårhetsgrad och de åtgärder som skulle kunna vidtas om barnet bedöms vara skyldigt till detta brott, förutsatt att undantaget är förenligt med barnets bästa. I detta sammanhang bör alla relevanta faktorer beaktas, bland annat om barnet under den senaste tiden har varit föremål för en individuell bedömning i samband med straffrättsliga förfaranden, eller om det aktuella ärendet kan drivas utan att åtal väcks.
- (41) Skyldigheten att visa särskild omsorg om barn som är misstänkta eller tilltalade är en förutsättning för en korrekt rättskipning, särskilt om barnen är frihetsberövade och därmed befinner sig i en särskilt svag position. För att säkerställa den personliga integriteten för ett barn som frihetsberövats bör barnet ha rätt till en läkarundersökning. En sådan läkarundersökning bör utföras av läkare eller annan kvalificerad vårdpersonal, antingen på initiativ av de behöriga myndigheterna – särskilt om specifika hälsoindikationer föranleder en sådan undersökning – eller som svar på en begäran av barnet, den person som har föräldransvar eller barnets försvarare. Medlemsstaterna bör besluta om praktiska arrangemang för de läkarundersökningar som genomförs i enlighet med detta direktiv och för barns tillgång till sådana undersökningar. Dessa arrangemang kan bland annat avse situationer där två eller fler önskemål om läkarundersökningar på kort tid lämnas in för samma barn.
- (42) Barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden förmår inte alltid förstå innehållet i förhör som de genomgår. För att säkerställa ett tillräckligt skydd för dessa barn bör polisens eller andra brottsbekämpande myndigheters förhör därför spelas in med ljud och bild, om detta är proportionellt, bland annat med beaktaande av om en försvarare är närvarande och om barnet är frihetsberövat, med utgångspunkt i att barnets bästa alltid bör komma i främsta rummet. Detta direktiv ålägger inte medlemsstaterna att med ljud och bild spela in när ett barn förhörs av en domare eller i en domstol.
- (43) Om en ljud- och bildinspelning ska göras i enlighet med detta direktiv men ett oöverstigligt tekniskt problem omöjliggör en sådan inspelning bör polis eller andra brottsbekämpande myndigheter kunna förhöra barnet utan att förhöret spelas in med ljud och bild, förutsatt att rimliga ansträngningar har gjorts för att lösa det tekniska problemet, att det inte är lämpligt att senarelägga förhöret och att det är förenligt med barnets bästa.
- (44) Oberoende av om ett förhör med ett barn spelas in med ljud och bild bör förhöret alltid genomföras på ett sätt som tar hänsyn till de berörda barnens ålder och mognad.
- (45) Barn är särskilt sårbara när de är frihetsberövade. Särskilda ansträngningar bör därför göras för att undvika frihetsberövande och framför allt häktning av barn i något skede av förfarandet innan en domstol slutligt har avgjort huruvida det berörda barnet har begått brottet, eftersom detta kan medföra risker för deras fysiska, psykiska och sociala utveckling och eftersom ett frihetsberövande kunde försvåra deras återintegrering i samhället. Medlemsstaterna får vidta praktiska arrangemang, såsom riktlinjer eller anvisningar till poliser, när det gäller tillämpningen av detta krav på situationer som avser polisarrest. Detta påverkar dock inte möjligheten för poliser eller andra brottsbekämpande myndigheter att gripa barn i situationer där det vid första anblicken tycks vara nödvändigt att göra det, till exempel om de påträffas på bar gärning eller omedelbart efter det att ett brott har begåtts.

- (46) De behöriga myndigheterna bör alltid överväga alternativa åtgärder till häktning och i möjligaste mån tillgripa sådana åtgärder. Sådana alternativa åtgärder kan omfatta ett förbud för barnet att vistas på vissa platser eller krav på att bo på en viss plats, begränsningar i kontakterna med vissa personer, skyldighet att anmäla sig till behöriga myndigheter, deltagande i utbildningsprogram eller, med barnets samtycke, deltagande i behandlings- eller avvänjningsprogram.
- (47) Häktning av barn bör vara föremål för regelbunden domstolsprövning, som också kan göras av en ensam domare. Det bör vara möjligt att genomföra denna regelbundna prövning av domstolen på eget initiativ eller på begäran av barnet, barnets försvarare eller en annan rättslig myndighet än en domstol, särskilt en åklagare. Medlemsstaterna bör föreskriva praktiska arrangemang i det avseendet, däribland för en situation där domstolen redan har genomfört en regelbunden prövning på eget initiativ och barnet eller barnets försvarare begär att ytterligare en prövning görs.
- (48) Om barn är häktade bör de komma i åtnjutande av särskilda skyddsåtgärder. I synnerhet bör de hållas åtskilda från vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa att inte göra detta, i enlighet med artikel 37 c i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. När ett häktat barn fyller 18 år bör det finnas möjlighet till fortsatt häktning åtskilt från vuxna om det är motiverat, med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt hur häktade barn behandlas med hänsyn till deras inneboende sårbarhet. Barn bör ha tillgång till utbildningsmöjligheter i enlighet med sina behov.
- (49) Medlemsstaterna bör också se till att barn som är misstänkta eller tilltalade och som hålls i polisarrest hålls åtskilda från vuxna, såvida det inte anses vara förenligt med barnets bästa att inte göra det, eller såvida det i undantagsfall inte är praktiskt möjligt, förutsatt att detta är förenligt med barnets bästa. I glesbefolkade områden kan barn till exempel i undantagsfall hållas i polisarrest tillsammans med vuxna, såvida detta inte strider mot barnets bästa. I sådana situationer bör de behöriga myndigheterna vara skyldiga att visa särskild vaksamhet för att skydda barnets kroppsliga integritet och välbefinnande.
- (50) Det bör vara möjligt att hålla barn häktade tillsammans med unga vuxna, såvida detta inte strider mot barnets bästa. Det ankommer på medlemsstaterna att besluta vilka personer som anses vara unga vuxna i enlighet med nationell rätt och nationella förfaranden. Medlemsstaterna uppmanas att slå fast att personer äldre än 24 år inte kan anses vara unga vuxna.
- (51) Om barn är häktade bör medlemsstaterna vidta lämpliga åtgärder i enlighet med detta direktiv. Sådana åtgärder bör bland annat säkerställa ett effektivt och regelbundet utövande av rätten till familjeliv. Barn bör ha rätt till regelbundna kontakter med föräldrar, familjemedlemmar och vänner genom besök och korrespondens, såvida det inte krävs särskilda restriktioner för barnets bästa eller för att skydda rättsprocessen.
- (52) Medlemsstaterna bör även vidta lämpliga åtgärder för att säkerställa respekten för barnets religionsfrihet och trosuppfattning. I det avseendet bör medlemsstaterna framför allt avhålla sig från inblandning i barnets religion eller tro. Detta innebär emellertid inte att medlemsstaterna måste vidta aktiva åtgärder för att hjälpa barnen med att utöva sin religion eller tro.
- (53) Medlemsstaterna bör också vid behov vidta lämpliga åtgärder i andra situationer där frihetsberövande förekommer. De vidtagna åtgärderna bör lämpa sig för och stå i proportion till frihetsberövandets karaktär, som kan anta formen av polisarrest eller häktning, och frihetsberövandets längd.
- (54) Yrkesverksamma som har direkt kontakt med barn bör ta hänsyn till de särskilda behoven hos barn i olika åldersgrupper och se till att förfarandena anpassas till dessa behov. För detta ändamål bör de yrkesverksamma genomgå särskild utbildning i att arbeta med barn.
- (55) Barn bör behandlas på ett sätt som lämpar sig för deras ålder, mognad och förmåga att förstå, med beaktande av eventuella särskilda behov, däribland alla former av kommunikationssvårigheter, som de kan ha.

- (56) Med beaktande av medlemsstaternas skilda rättsliga traditioner och system bör barns privatliv på bästa möjliga sätt säkerställas vid straffrättsliga förfaranden, bland annat för att underlätta barnens återintegrering i samhället. Medlemsstaterna bör föreskriva att domstolsförhandlingar som inbegriper barn vanligtvis hålls inom stängda dörrar; alternativt bör medlemsstaterna låta domstolarna eller domarna besluta att hålla sådana förhandlingar inom stängda dörrar. Detta påverkar inte att domar ska avkunnas offentligt i enlighet med artikel 6 i Europakonventionen.
- (57) Barn bör vid en domstolsförhandling som berör dem ha rätt att åtföljas av den person som har föräldraansvar. Om mer än en person har föräldraansvar för samma barn bör barnet ha rätt att åtföljas av dem alla, såvida detta inte är möjligt i praktiken trots rimliga ansträngningar från de behöriga myndigheternas sida. Medlemsstaterna bör besluta om praktiska arrangemang dels för att barn, vid en domstolsförhandling som berör dem, ska kunna utöva rätten att åtföljas av den person som har föräldraansvar, dels för att besluta om villkor för att en åtföljande person tillfälligt får utestängas från domstolsförhandlingarna. Dessa arrangemang kan bland annat avse en situation där den person som har föräldraansvar tillfälligt inte kan åtfölja barnet eller där personen med föräldraansvar inte vill utnyttja möjligheten att åtfölja barnet, varvid det förutsätts att arrangemangen tar hänsyn till barnets bästa.
- (58) I vissa situationer, som också kan avse endast en av de personer som har föräldraansvar, bör barnet ha rätt att vid domstolsförhandlingar åtföljas av en annan lämplig vuxen än den person som har föräldraansvar. En sådan situation kan föreligga om en person som har föräldraansvar och som åtföljer barnet väsentligen skulle kunna äventyra det straffrättsliga förfarandet, särskilt när objektiva och faktiska omständigheter tyder på, eller ger anledning att misstänka, att bevis kan förstöras eller ändras, när vittnen otillbörligen kan påverkas eller när en person som har föräldraansvar kan ha varit inblandad i den påstådda kriminella verksamheten tillsammans med barnet.
- (59) Barn bör, i enlighet med detta direktiv, också ha rätt att åtföljas av den person som har föräldraansvar vid övriga skeden i förfarandet då barnet är närvarande, såsom vid polisförhör.
- (60) Den tilltalade personens rätt att personligen närvara vid rättegången grundar sig på rätten till en rättvis rättegång i artikel 47 i stadgan och artikel 6 i Europakonventionen, enligt den tolkning som gjorts av domstolen och Europadomstolen. Medlemsstaterna bör vidta lämpliga åtgärder för att motivera barnen att närvara vid rättegången, bland annat genom att kalla dem personligen eller att en kopia av kallelsen skickas till den person som har föräldraansvar, eller, i de fall då detta skulle strida mot barnens bästa, till en annan lämplig vuxen. Medlemsstaterna bör besluta om praktiska arrangemang avseende barns närvaro vid rättegången. De arrangemangen kan avse villkor om att barnet tillfälligt kan utestängas från rättegången.
- (61) Vissa rättigheter som föreskrivs i detta direktiv bör vara tillämpliga på barn som är eftersökta personer, från det att de grips i den verkställande medlemsstaten.
- (62) Förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder är avgörande för det straffrättsliga samarbetet mellan medlemsstaterna. Det är avgörande för detta samarbete att tidsfristerna i rambeslut 2002/584/RIF iakttas. Även om barn som är eftersökta personer bör kunna utöva sina rättigheter enligt detta direktiv fullt ut vid förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder, bör dessa tidsfrister därför respekteras.
- (63) Medlemsstaterna bör vidta lämpliga åtgärder för att se till att domare och åklagare som hanterar straffrättsliga förfaranden som inbegriper barn har särskild kompetens på det området eller har faktisk tillgång till specifik utbildning, särskilt i frågor som rör barns rättigheter, lämplig förhörsteknik, barnpsykologi och kommunikation på ett språk som är anpassat till barnets förutsättningar. Medlemsstaterna bör även vidta lämpliga åtgärder för att främja genomförandet av sådan särskild utbildning till försvarare som hanterar straffrättsliga förfaranden som inbegriper barn.
- (64) För att övervaka och utvärdera om detta direktiv fungerar effektivt är det nödvändigt att samla in relevanta uppgifter, från tillgängliga data, rörande genomförandet av de rättigheter som fastställs i detta direktiv. Det kan bland annat vara fråga om uppgifter som registrerats av rättsliga och brottsbekämpande myndigheter samt, så långt det är möjligt, administrativa uppgifter som hälso- och sjukvården och sociala myndigheter har sammanställt rörande rättigheterna i detta direktiv, särskilt med avseende på antalet barn som getts tillgång till försvarare, antalet individuella bedömningar som har utförts, antalet förhör som har spelats in med ljud och bild och antalet barn som har frihetsberövats.

- (65) Medlemsstaterna bör respektera och garantera de rättigheter som fastställs i detta direktiv, utan diskriminering på grund av ras, hudfärg, kön, sexuell läggning, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationalitet, etniskt eller socialt ursprung, förmögenhet, funktionsnedsättning eller börd.
- (66) Detta direktiv upprätthåller de grundläggande rättigheter och principer som erkänns i stadgan och i Europakonventionen, inbegripet förbudet mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling, rätten till frihet och säkerhet, respekten för privatlivet och familjelivet, människans rätt till integritet, barnets rättigheter, integrering av personer med funktionsnedsättning, rätten till ett effektivt rättsmedel och rätten till en rättvis rättegång samt oskuldspresumtionen och rätten till försvar. Detta direktiv bör tillämpas i enlighet med dessa rättigheter och principer.
- (67) I detta direktiv fastställs minimiregler. Medlemsstaterna får utvidga de rättigheter som fastställs i direktivet för att därigenom erbjuda en högre skyddsnivå. Sådana högre skyddsnivåer bör inte utgöra något hinder för det ömsesidiga erkännandet av rättsliga avgöranden som dessa minimiregler är avsedda att underlätta. Den skyddsnivå som erbjuds av medlemsstaterna bör aldrig vara lägre än den skyddsnivå som anges i stadgan och Europakonventionen, enligt den tolkning som gjorts av domstolen och Europadomstolen.
- (68) Eftersom målen för detta direktiv, nämligen att fastställa gemensamma miniminormer om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, inte i tillräcklig utsträckning kan uppnås av medlemsstaterna utan snarare, på grund av deras omfattning och verkningar, kan uppnås bättre på unionsnivå, kan unionen vidta åtgärder i enlighet med subsidiaritetsprincipen i artikel 5 i EU-fördraget. I enlighet med proportionalitetsprincipen i samma artikel går detta direktiv inte utöver vad som är nödvändigt för att uppnå dessa mål.
- (69) I enlighet med artiklarna 1 och 2 i protokoll nr 21 om Förenade kungarikets och Irlands ställning med avseende på området med frihet, säkerhet och rättvisa, fogat till EU-fördraget och EUF-fördraget, och utan att det påverkar tillämpningen av artikel 4 i det protokollet, deltar dessa medlemsstater inte i antagandet av detta direktiv, som inte är bindande för eller tillämpligt på dem.
- (70) I enlighet med artiklarna 1 och 2 i protokoll nr 22 om Danmarks ställning, fogat till EU-fördraget och EUF-fördraget, deltar Danmark inte i antagandet av detta direktiv, som inte är bindande för eller tillämpligt på Danmark.
- (71) I enlighet med den gemensamma politiska förklaringen av den 28 september 2011 från medlemsstaterna och kommissionen om förklarande dokument ⁽¹⁾ har medlemsstaterna åtagit sig att, i de fall detta är berättigat, låta anmälan av införlivandeåtgärder åtföljas av ett eller flera dokument som förklarar förhållandet mellan de olika delarna i ett direktiv och motsvarande delar i nationella instrument för införlivande. Med avseende på detta direktiv anser lagstiftaren att översändandet av sådana dokument är berättigat.

HÄRIGENOM FÖRESKRIVS FÖLJANDE.

Artikel 1

Syfte

I detta direktiv fastställs gemensamma minimiregler om vissa rättigheter för barn som är

- a) misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, eller
- b) föremål för förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder enligt rambeslut 2002/584/RIF (nedan kallade eftersökta personer).

⁽¹⁾ EUT C 369, 17.12.2011, s. 14.

Artikel 2

Tillämpningsområde

1. Detta direktiv ska tillämpas på barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden. Det är tillämpligt fram till det slutgiltiga avgörandet av frågan om den misstänkta eller tilltalade personen har begått ett brott, inbegripet, i förekommande fall, även under rättegång och i väntan på beslut om ett eventuellt överklagande.
2. Detta direktiv ska tillämpas på barn som är eftersökta personer från den tidpunkt då de grips i den verkställande medlemsstaten i enlighet med artikel 17.
3. Med undantag av artiklarna 5, 8.3 b och 15, i den mån dessa bestämmelser avser en person som har föräldraansvar, är detta direktiv, eller vissa bestämmelser i det, tillämpligt på personer som avses i punkterna 1 och 2 i den här artikeln, om dessa personer var barn när de blev föremål för förfarandena, men därefter har fyllt 18 år, och om tillämpningen av detta direktiv, eller vissa bestämmelser i det, är lämplig med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, inklusive den berörda personens mognad och sårbarhet. Medlemsstaterna får besluta att inte tillämpa detta direktiv när den berörda personen har fyllt 21 år.
4. Detta direktiv är tillämpligt på barn som inte ursprungligen var misstänkta eller tilltalade, men som blir misstänkta eller tilltalade under förhör av polis eller annan brottsbekämpande myndighet.
5. Detta direktiv påverkar inte nationella regler som fastställer åldersgränsen för straffrättsligt ansvar.
6. Utan att det påverkar rätten till en rättvis rättegång ska detta direktiv när det gäller mindre förseelser
 - a) om en medlemsstats lagstiftning föreskriver att en påföljd kan åläggas av en annan myndighet än en domstol med behörighet i brottmål och en sådan påföljd kan överklagas eller hänskjutas till en sådan domstol, eller
 - b) om frihetsberövande inte kan utdömas som påföljd,endast gälla förfaranden vid en domstol med behörighet i brottmål.

Detta direktiv ska under alla omständigheter tillämpas till fullo när det gäller barn som är frihetsberövade, oavsett i vilket skede det straffrättsliga förfarandet befinner sig.

Artikel 3

Definitioner

I detta direktiv avses med

1. *barn*: en person som är yngre än 18 år.
2. *person som har föräldraansvar*: varje person som har föräldraansvar för ett barn.
3. *föräldraansvar*: alla rättigheter och skyldigheter som en fysisk eller en juridisk person har tillerkänts genom en dom, på grund av lag eller genom en överenskommelse med rättslig verkan, med avseende på ett barn eller dess egendom, inklusive vårdnad och umgänge.

Om det, med avseende på punkt 1 i första stycket, är osäkert om en person har fyllt 18 år ska den personen anses vara ett barn.

Artikel 4

Rätt till information

1. Medlemsstaterna ska se till att barn, när de underrättas om att de är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, snabbt informeras om sina rättigheter i enlighet med direktiv 2012/13/EU och om allmänna aspekter av förfarandets genomförande.

Medlemsstaterna ska även se till att barn informeras om sina rättigheter enligt det här direktivet. Denna information ska lämnas enligt följande:

- a) Omedelbart när barn underrättas om att de är misstänkta eller tilltalade angående
 - i) rätten att få den person som har föräldraansvar informerad i enlighet med artikel 5,
 - ii) rätten att biträdas av en försvarare i enlighet med artikel 6,
 - iii) rätten till skydd av privatlivet i enlighet med artikel 14,
 - iv) rätten att åtföljas av den person som har föräldraansvar under andra skeden i förfarandet än domstolsförhandlingar, i enlighet med artikel 15.4,
 - v) rätten till rättshjälp i enlighet med artikel 18.
- b) Vid första lämpliga tillfälle under förfarandet angående
 - i) rätten till en individuell bedömning i enlighet med artikel 7,
 - ii) rätten till läkarundersökning, inklusive rätten till sjukvård, i enlighet med artikel 8,
 - iii) rätten till begränsning av frihetsberövandet och användning av alternativa åtgärder, inklusive rätten till regelbunden prövning av häktningar, i enlighet med artiklarna 10 och 11,
 - iv) rätten att vid domstolsförhandlingar åtföljas av den person som har föräldraansvar, i enlighet med artikel 15.1,
 - v) rätten att närvara personligen vid rättegången i enlighet med artikel 16,
 - vi) rätten till effektiva rättsmedel i enlighet med artikel 19.
- c) Vid frihetsberövande angående rätten till särskild behandling under frihetsberövande i enlighet med artikel 12.

2. Medlemsstaterna ska se till att den information som avses i punkt 1 lämnas skriftligt, muntligt, eller på båda sätten, på ett enkelt och lättillgängligt språk och att den information som har lämnats antecknas i enlighet med förfarandet för dokumentation enligt nationell rätt.

3. När barn erhåller rättighetsinformation enligt direktiv 2012/13/EU, ska medlemsstaterna se till att den rättighetsinformationen innehåller en hänvisning till deras rättigheter enligt det här direktivet.

Artikel 5

Barnets rätt att få den person som har föräldraansvar informerad

1. Medlemsstaterna ska se till att en person som har föräldraansvar så snart som möjligt erhåller den information som barnet har rätt att motta i enlighet med artikel 4.

2. Den information som avses i punkt 1 ska lämnas till en annan lämplig vuxen som barnet föreslagit och som godkänts av den behöriga myndigheten, om överlämnandet av den informationen till den person som har föräldraansvar

- a) skulle strida mot barnets bästa,
- b) inte är möjligt eftersom det, efter det att rimliga ansträngningar har gjorts, inte har gått att nå den person som har föräldraansvar eller identifiera denna person,
- c) på grundval av objektiva och faktiska omständigheter väsentligt skulle kunna äventyra det straffrättsliga förfarandet.

Om barnet inte har föreslagit någon annan lämplig vuxen, eller om den vuxna person som barnet föreslagit inte godkänns av den behöriga myndigheten, ska den behöriga myndigheten med beaktande av barnets bästa utse, och lämna informationen till, en annan person. Den personen kan även vara en företrädare för en myndighet eller en annan institution som är ansvarig för barns skydd eller välfärd.

3. Om de omständigheter som föranlett tillämpningen av punkt 2 a, b eller c inte längre föreligger, ska information som barnet får i enlighet med artikel 4, och som fortfarande är relevant under förfarandet, lämnas till den person som har föräldraansvar.

Artikel 6

Biträde av en försvarare

1. Barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden har rätt att få tillgång till försvarare i enlighet med direktiv 2013/48/EU. Ingenting i det här direktivet, särskilt inte i denna artikel, ska påverka den rättigheten.

2. Medlemsstaterna ska se till att barn biträds av en försvarare i enlighet med denna artikel, så att de kan utöva rätten till försvar på ett effektivt sätt.

3. Medlemsstaterna ska se till att barn biträds av en försvarare utan onödigt dröjsmål när de underrättas om att de är misstänkta eller tilltalade. Barn ska under alla omständigheter biträdas av en försvarare från och med den tidpunkt som inträffar först:

- a) Innan de förhöras av polisen eller av en annan brottsbekämpande eller rättslig myndighet.
- b) När utredande myndigheter eller andra behöriga myndigheter genomför utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder i enlighet med punkt 4 c.
- c) Utan onödigt dröjsmål efter frihetsberövandet.
- d) Om de har kallats att inställa sig inför en domstol med behörighet i brottmål, i god tid innan de inställer sig inför domstolen i fråga.

4. Biträdet av en försvarare ska omfatta följande:

- a) Medlemsstaterna ska se till att barn har rätt att i enrum tala med och kontakta den försvarare som företräder dem, även före förhör av polis eller en annan brottsbekämpande eller rättslig myndighet.
- b) Medlemsstaterna ska se till att barn biträds av en försvarare när de förhöras och att försvararen faktiskt kan medverka i förhören. Denna medverkan ska ske i enlighet med förfarandena i nationell rätt, under förutsättning att dessa förfaranden inte inverkar menligt på det effektiva utövandet av eller innehålllet i rättigheten i fråga. Om en försvarare deltar i ett förhör, ska det faktum att detta deltagande ägt rum noteras i enlighet med förfarandet för dokumentation enligt nationell rätt.

c) Medlemsstaterna ska se till att barn biträds av en försvarare åtminstone vid följande utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder, om dessa åtgärder föreskrivs enligt nationell rätt och om det krävs eller tillåts att den misstänkta eller tilltalade personen är närvarande vid den berörda åtgärden:

- i) Vittneskonfrontationer.
- ii) Konfrontationsförhör.
- iii) Rekonstruktioner.

5. Medlemsstaterna ska respektera att kontakten mellan barn och deras försvarare vid utövandet av den rätt att biträdas av en försvarare som föreskrivs i detta direktiv omfattas av konfidentialitet. Sådan kommunikation ska inbegripa möten, korrespondens, telefonsamtal och alla andra former av kommunikation som tillåts enligt nationell rätt.

6. Under förutsättning att det är förenligt med rätten till en rättvis rättegång får medlemsstaterna göra undantag från punkt 3 om biträde av en försvarare inte är proportionellt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, och med beaktande av det påstådda brottets svårhetsgrad, ärendets komplexitet och de åtgärder som skulle kunna vidtas beträffande ett sådant brott varvid det är underförstått att barnets bästa alltid ska sättas i främsta rummet.

Medlemsstaterna ska under alla omständigheter se till att barn biträds av en försvarare

- a) när de ställs inför behörig domstol eller domare för beslut om häktning under alla skeden av förfarandet som omfattas av tillämpningsområdet för detta direktiv, och
- b) under häktningstiden.

Medlemsstaterna ska också se till att frihetsberövande inte utdöms som en straffrättslig påföljd, om inte barnet har biträts av en försvarare på ett sådant sätt att barnet kunnat utöva sin rätt till försvar på ett effektivt sätt och åtminstone under rättegångsförhandlingarna inför en domstol.

7. Om ett barn ska biträdas av en försvarare i enlighet med denna artikel, men ingen försvarare är närvarande, ska de behöriga myndigheterna skjuta upp förhöret av barnet eller andra utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder enligt punkt 4 c under en rimlig tid för att invänta försvararens ankomst, eller, om barnet inte har utsett en försvarare, ordna en försvarare till barnet.

8. I undantagsfall och endast under förundersökningen får medlemsstaterna göra ett tillfälligt undantag från tillämpningen av de rättigheter som anges i punkt 3, i den mån detta är motiverat med hänsyn till de särskilda omständigheterna i det enskilda fallet, på grundval av något av följande tvingande skäl:

- a) Om det finns ett trängande behov av att avvärja livsfara eller fara för en persons frihet eller kroppsliga integritet.
- b) Om omedelbara åtgärder från de utredande myndigheternas sida är avgörande för att förhindra att det straffrättsliga förfarandet väsentligen äventyras i samband med ett allvarligt brott.

Medlemsstaterna ska se till att de behöriga myndigheterna vid tillämpningen av denna punkt sätter barnets bästa i främsta rummet.

Ett beslut om att genomföra förhör, där försvararen är frånvarande, enligt denna punkt får endast fattas efter en bedömning i det enskilda fallet, antingen av en rättslig myndighet eller av en annan behörig myndighet under förutsättning att beslutet kan bli föremål för rättslig prövning.

Artikel 7

Rätt till en individuell bedömning

1. Medlemsstaterna ska se till att hänsyn tas till barns särskilda behov när det gäller skydd, utbildning, yrkesutbildning och social anpassning.

2. För detta ändamål ska barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden bedömas individuellt. Den individuella bedömningen ska särskilt beakta barnets personlighet och mognad, barnets ekonomiska och sociala bakgrund samt familjebakgrund och eventuell särskild sårbarhet hos barnet.
3. Den individuella bedömningens omfattning och närmare utformning kan variera beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, de åtgärder som kan vidtas om barnet bedöms skyldigt till brottet och huruvida barnet under den senaste tiden har varit föremål för en individuell bedömning.
4. Den individuella bedömningen ska fastställa och i enlighet med förfarandet för dokumentation i den berörda medlemsstaten dokumentera sådana uppgifter om barnets individuella egenskaper och situation som de behöriga myndigheterna kan ha nytta av för att
 - a) bestämma om specifika åtgärder till förmån för barnet ska vidtas,
 - b) bedöma om eventuella säkerhetsåtgärder beträffande barnet är lämpliga och ändamålsenliga,
 - c) fatta ett beslut eller vidta åtgärder under det straffrättsliga förfarandet, bland annat vid påföljdsbestämningen.
5. Den individuella bedömningen ska utföras vid första lämpliga tillfälle under förfarandet och, om inte annat följer av punkt 6, innan åtal väcks.
6. Om en individuell bedömning saknas kan åtal ändå väckas, förutsatt att detta är förenligt med barnets bästa och att den individuella bedömningen under alla omständigheter är tillgänglig i början av rättegångsförhandlingarna inför en domstol.
7. Den individuella bedömningen ska utföras i nära samverkan med barnet. Bedömningen ska utföras av kvalificerad personal och i möjligaste mån inom ramen för en tvärdisciplinär strategi, och, när det är lämpligt, under medverkan av den person som har föräldraansvar eller en annan lämplig vuxen som avses i artiklarna 5 och 15 och/eller specialiserad personal.
8. Om de omständigheter som ligger till grund för en individuell bedömning förändras avsevärt, ska medlemsstaterna se till att bedömningen uppdateras under hela det straffrättsliga förfarandet.
9. Medlemsstaterna får göra undantag från kravet att utföra en individuell bedömning om ett sådant undantag är motiverat med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet och om det är förenligt med barnets bästa.

Artikel 8

Rätt till läkarundersökning

1. Medlemsstaterna ska se till att barn som är frihetsberövade har rätt till läkarundersökning utan onödigt dröjsmål, särskilt för att bedöma deras allmänna mentala och fysiska tillstånd. Läkarundersökningen ska vara så lite ingripande som möjligt och utföras av läkare eller en annan kvalificerad person.
2. Resultaten av läkarundersökningen ska beaktas vid fastställandet av barnets förmåga att genomgå förhör, andra utrednings- eller bevisupptagningsåtgärder, eller andra åtgärder som vidtas eller planeras gentemot barnet.
3. Läkarundersökningen ska utföras antingen på initiativ av de behöriga myndigheterna – särskilt när specifika hälsoindikationer föranleder en sådan undersökning – eller på en begäran av någon av följande:
 - a) Barnet självt.
 - b) Den person som har föräldraansvar eller en annan lämplig vuxen som avses i artiklarna 5 och 15.
 - c) Barnets försvarare.

4. Slutsatserna av läkarundersökningen ska dokumenteras skriftligen. Om så krävs ska sjukvård erbjudas.
5. Medlemsstaterna ska se till att en ny läkarundersökning genomförs om omständigheterna så kräver.

Artikel 9

Ljud- och bildinspelning av förhör

1. Medlemsstaterna ska se till att förhör med barn som utförs av polis eller andra brottsbekämpande myndigheter under straffrättsliga förfaranden spelas in med ljud och bild när detta är proportionellt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, bland annat med beaktande av om en försvarare är närvarande och om barnet är frihetsberövat, varvid barnets bästa alltid kommer i främsta rummet.
2. Om förhöret inte spelas in med ljud och bild, ska det dokumenteras på ett annat lämpligt sätt, till exempel genom skriftliga protokoll som vederbörligen styrks.
3. Denna artikel påverkar inte möjligheterna att ställa frågor som bara syftar till att identifiera barnet utan ljud- och bildupptagning.

Artikel 10

Begränsning av frihetsberövande

1. Medlemsstaterna ska se till att frihetsberövande av ett barn i något skede av förfarandet begränsas till en så kort period som möjligt. Vederbörlig hänsyn ska tas till barnets ålder och personliga situation, samt till de särskilda omständigheterna i det enskilda fallet.
2. Medlemsstaterna ska se till att frihetsberövande, särskilt häktning, endast beslutas mot barn som en sista utväg. Medlemsstaterna ska se till att en häktning baseras på ett motiverat beslut som är föremål för rättslig prövning av en domstol. Detta beslut ska också vara föremål för en regelbunden prövning av domstolen, med skäligen intervall, antingen på eget initiativ eller på begäran av barnet, barnets försvarare eller en annan rättslig myndighet än en domstol. Utan att det påverkar rättsväsendets oberoende ska medlemsstaterna se till att beslut som ska fattas i enlighet med denna punkt fattas utan onödigt dröjsmål.

Artikel 11

Alternativa åtgärder

Medlemsstaterna ska se till att de behöriga myndigheterna, när detta är möjligt, har tillgång till alternativa åtgärder till frihetsberövande.

Artikel 12

Särskild behandling vid frihetsberövande

1. Medlemsstaterna ska se till att barn som är häktade hålls åtskilda från vuxna, såvida det inte anses vara förenligt med barnets bästa att denna åtgärd inte vidtas.

2. Medlemsstaterna ska också se till att barn i polisarrest hålls åtskilda från vuxna, såvida
 - a) det inte anses vara förenligt med barnets bästa att denna åtgärd inte vidtas, eller
 - b) det i undantagsfall inte är praktiskt möjligt, förutsatt att barn hålls häktade tillsammans med vuxna på ett sätt som är förenligt med barnets bästa.
3. När ett barn som är häktat fyller 18 år ska medlemsstaterna, utan att det påverkar tillämpningen av punkt 1, göra det möjligt att fortsätta att hålla denna person åtskild från andra häktade vuxna, om det är motiverat med hänsyn till den berörda personens personliga förhållanden, förutsatt att detta är förenligt med det som är bäst för barn som hålls häktade tillsammans med denna person.
4. Utan att det påverkar punkt 1 och med beaktande av punkt 3 får barn hållas häktade tillsammans med unga vuxna, såvida detta inte strider mot barnets bästa.
5. När barn är häktade ska medlemsstaterna vidta lämpliga åtgärder för att
 - a) säkerställa och bevara deras hälsa och deras fysiska och mentala utveckling,
 - b) säkerställa deras rätt till utbildning och yrkesutbildning, även när barn har fysiska eller kognitiva funktionsnedsättningar eller inlärningssvårigheter,
 - c) säkerställa ett effektivt och regelbundet utövande av deras rätt till familjeliv,
 - d) säkerställa tillgång till program som främjar deras utveckling och deras framtida integrering i samhället, och
 - e) säkerställa respekten för deras religions- och trosfrihet.

De vidtagna åtgärderna ska vara proportionella och lämpliga i förhållande till häktningstidens längd.

Leden a och e i första stycket ska också tillämpas på andra fall av frihetsberövande än häktning. De vidtagna åtgärderna ska vara proportionella och lämpliga i förhållande till dessa fall av frihetsberövande.

Leden b, c och d i första stycket ska tillämpas endast på andra fall av frihetsberövande än häktning i den mån detta är lämpligt och proportionellt med hänsyn till karaktären hos och längden av dessa situationer.

6. Medlemsstaterna ska sträva efter att barn som är frihetsberövade så snart som möjligt kan få träffa den person som har föräldraansvar, om ett sådant möte är förenligt med krav som ställs i samband med utredning och i den operativa verksamheten. Denna punkt påverkar inte de bestämmelser i artikel 5 eller 15 som rör förslaget till eller godkännandet av en annan lämplig vuxen.

Artikel 13

Snabb och omsorgsfull handläggning av mål

1. Medlemsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att se till att straffrättsliga förfaranden som involverar barn genomförs skyndsamt och med vederbörlig omsorg.
2. Medlemsstaterna ska vidta lämpliga åtgärder för att se till att barn alltid behandlas på ett sätt som tar hänsyn till deras värdighet och som är lämpligt för deras ålder, mognad och förmåga att förstå och med beaktande av eventuella särskilda behov, däribland alla former av kommunikationssvårigheter, som de kan ha.

Artikel 14

Rätt till skydd av privatlivet

1. Medlemsstaterna ska se till att barns privatliv skyddas vid straffrättsliga förfaranden.
2. Medlemsstaterna ska i det syftet antingen föreskriva att domstolsförhandlingar som inbegriper barn vanligtvis hålls inom stängda dörrar eller låta domstolarna eller domarna besluta att hålla sådana förhandlingar inom stängda dörrar.
3. Medlemsstaterna ska vidta lämpliga åtgärder för att se till att de inspelningar som avses i artikel 9 inte sprids offentligt.
4. Medlemsstaterna ska, med respekt för yttrande- och informationsfriheten och mediernas frihet och mångfald, uppmuntra medierna att tillämpa självreglering för att uppnå målen i denna artikel.

Artikel 15

Rätt för barnet att åtföljas av den person som har föräldraansvar under förfarandet

1. Medlemsstaterna ska se till att barn, vid en domstolsförhandling som berör dem, har rätt att åtföljas av den person som har föräldraansvar.
2. Ett barn ska ha rätt att åtföljas av en annan lämplig vuxen som föreslagits av barnet och som den behöriga myndigheten har godkänt i situationer där närvaro vid domstolsförhandlingarna av den person som har föräldraansvar och som åtföljer barnet
 - a) strider mot barnets bästa,
 - b) inte är möjligt eftersom det, efter det att rimliga ansträngningar har gjorts, inte har gått att nå den person som har föräldraansvar eller hans eller hennes identitet är okänd, eller
 - c) på grundval av objektiva och faktiska omständigheter väsentligt skulle äventyra det straffrättsliga förfarandet.

Om barnet inte har föreslagit en annan lämplig vuxen, eller om den vuxne som barnet har föreslagit inte godkänns av den behöriga myndigheten, ska den behöriga myndigheten med beaktande av barnets bästa utse en annan person som ska åtfölja barnet. Den personen kan även företräda en myndighet eller en annan institution som är ansvarig för barns skydd eller välfärd.

3. Om de omständigheter som föranlett tillämpning av punkt 2 a, b eller c inte längre föreligger, ska barnet ha rätt att åtföljas av den person som har föräldraansvar under de domstolsförhandlingar som eventuellt återstår.
4. Utöver den rätt som fastställs i punkt 1 ska medlemsstaterna se till att barn har rätt att åtföljas av den person som har föräldraansvar, eller av en annan lämplig vuxen enligt punkt 2, under andra skeden i förfarandet än domstolsförhandlingar vid vilka barnet är närvarande, om den behöriga myndigheten anser att
 - a) det är till barnets bästa att åtföljas av den personen, och
 - b) den personens närvaro inte kommer att inverka menligt på det straffrättsliga förfarandet.

*Artikel 16***Barns rätt att närvara personligen vid, och delta i, sin rättegång**

1. Medlemsstaterna ska se till att barn har rätt att närvara vid sin rättegång och ska vidta alla nödvändiga åtgärder för att göra det möjligt för dem att faktiskt delta i rättegången, bland annat genom att ge dem tillfälle att höras och framföra sina synpunkter.
2. Medlemsstaterna ska se till att barn som inte har varit närvarande vid sin rättegång har rätt till en ny rättegång eller annat rättsmedel, i enlighet med, och på de villkor som anges i, direktiv (EU) 2016/343.

*Artikel 17***Förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder**

Medlemsstaterna ska se till att de rättigheter som avses i artiklarna 4, 5, 6, 8, 10–15 och 18 i tillämpliga delar ska gälla även för barn, som är eftersökta personer, när de grips i den verkställande medlemsstaten i samband med ett förfarande avseende en europeisk arresteringsorder.

*Artikel 18***Rätt till rättshjälp**

Medlemsstaterna ska se till att nationell rätt avseende rättshjälp garanterar ett effektivt utövande av rätten att biträdas av en försvarare enligt artikel 6.

*Artikel 19***Rättsmedel**

Medlemsstaterna ska se till att barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden samt barn som är eftersökta personer har tillgång till ett effektivt rättsmedel enligt nationell rätt om deras rättigheter enligt detta direktiv har åsidosatts.

*Artikel 20***Utbildning**

1. Medlemsstaterna ska se till att personal vid brottsbekämpande myndigheter och personal vid häkten som hanterar ärenden som inbegriper barn får särskild utbildning på en nivå som är anpassad till deras kontakt med barn med avseende på barns rättigheter, lämplig förhörsteknik, barnpsykologi och kommunikation på ett språk som är anpassat till barnets förutsättningar.
2. Utan att det påverkar rättsväsendets oberoende eller olikheterna i rättsväsendets uppbyggnad i medlemsstaterna, och med vederbörlig hänsyn för den roll som innehas av dem som är ansvariga för att utbilda domare och åklagare, ska medlemsstaterna vidta lämpliga åtgärder för att se till att domare och åklagare som hanterar straffrättsliga förfaranden som inbegriper barn har särskild kompetens på det området, eller faktisk tillgång till särskild utbildning, eller till både och.

3. Med vederbörlig hänsyn till juristkårens oberoende och till den roll som innehas av dem som är ansvariga för att utbilda försvarare, ska medlemsstaterna vidta lämpliga åtgärder för att främja genomförande av särskild utbildning som avses i punkt 2 för försvarare som hanterar straffrättsliga förfaranden som inbegriper barn.

4. Medlemsstaterna ska, genom sina offentliga myndigheter eller genom att finansiera organisationer för stöd till barn, uppmuntra initiativ som gör det möjligt för dem som tillhandahåller stödverksamheter för barn, liksom verksamheter för reparativ rättvisa, att få lämplig utbildning på en nivå som är anpassad till kontakten med barn, för att säkerställa att dessa verksamheter tillhandahålls i enlighet med yrkesnormerna på ett opartiskt, respektfullt och professionellt sätt.

Artikel 21

Insamling av uppgifter

Medlemsstaterna ska senast den 11 juni 2021 och därefter vart tredje år till kommissionen översända tillgängliga uppgifter som visar hur de rättigheter som fastställs i detta direktiv har genomförts.

Artikel 22

Kostnader

Medlemsstaterna ska stå för de kostnader som följer av tillämpningen av artiklarna 7, 8 och 9, oberoende av vad som är resultatet av förfarandet, såvida inte kostnaderna, om det är sådana kostnader som följer av tillämpningen av artikel 8, täcks genom en sjukförsäkring.

Artikel 23

Upprätthållande av skyddsnivån

Ingenting i detta direktiv ska ses som en begränsning av eller ett avsteg från rättigheter och rättssäkerhetsgarantier som följer av stadgan, Europakonventionen eller andra relevanta bestämmelser i internationell rätt, särskilt FN:s konvention om barnets rättigheter, eller i en medlemsstats lagstiftning som erbjuder en högre skyddsnivå.

Artikel 24

Införlivande

1. Medlemsstaterna ska sätta i kraft de lagar och andra författningar som är nödvändiga för att följa detta direktiv senast den 11 juni 2019. De ska genast underrätta kommissionen om detta.

När en medlemsstat antar dessa bestämmelser ska de innehålla en hänvisning till detta direktiv eller åtföljas av en sådan hänvisning när de offentliggörs. Närmare föreskrifter om hur hänvisningen ska göras ska varje medlemsstat själv utfärda.

2. Medlemsstaterna ska till kommissionen överlämna texten till de bestämmelser i nationell rätt som de antar inom det område som omfattas av detta direktiv.

*Artikel 25***Rapport**

Kommissionen ska senast den 11 juni 2022 överlämna en rapport till Europaparlamentet och rådet, med en bedömning av i vilken omfattning medlemsstaterna har vidtagit nödvändiga åtgärder för att följa detta direktiv, inbegripet en utvärdering av tillämpningen av artikel 6, vid behov åtföljd av lagstiftningsförslag.

*Artikel 26***Ikraftträdande**

Detta direktiv träder i kraft den tjugonde dagen efter det att det har offentliggjorts i *Europeiska unionens officiella tidning*.

*Artikel 27***Adressater**

Detta direktiv riktar sig till medlemsstaterna i enlighet med fördragen.

Utfärdat i Strasbourg den 11 maj 2016.

På Europaparlamentets vägnar

M. SCHULZ

Ordförande

På rådets vägnar

J.A. HENNIS-PLASSCHAERT

Ordförande

Sammanfattning av betänkandet Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. (SOU 2017:68)

Allmänt

Det svenska systemet ifråga om misstänkta och tilltalade barns rättigheter kan tyckas gediget. Utvecklingen är tydlig. I takt med att kunskapen om barns särskilda behov m.m. ökar förädlas också de processuella verktygen. Barnperspektivet har med åren kommit att få en allt tydligare roll i ett straffrättsligt förfarande. Detta är i grunden inte någon nationell företeelse: I botten är rättigheterna sällan unika för den svenska rättsordningen. Tvärtom återfinns de i flera internationella normer. Barnkonventionen och europakonventionen är här två viktiga exempel. Barnkonventionen tar explicit sikte på att upprätthålla barns rättigheter, den omfattar bl.a. normer som tar sikte på barn som är misstänkta eller tilltalade för brott. Europadomstolen har, i sin tolkning av europakonventionen, flera gånger framhållit att medlemsstaterna bör vidta åtgärder för att tillgodose barns särskilda behov i egenskap av brottsmisstänkta eller tilltalade. I Europadomstolens praxis lyser barnperspektivet ofta igenom när det gäller rätten till en rättvis rättegång.

Samtliga EU:s medlemsstater, däribland Sverige, har antagit både barnkonventionen och europakonventionen. Europakonventionen gäller t.ex. även som svensk lag. Barnkonventionen har föreslagits få ställning som svensk lag. Medlemsstaterna är även bundna av EU:s s.k. rättighetsstadga som också omfattar garantier för misstänkta och tilltalade barn.

Sedan flera år tillbaka arbetar dock EU aktivt med att ytterligare stärka misstänkta och tilltalades processuella rättigheter. Målet är att detta ska leda till ett ökat förtroende mellan medlemsstaterna och i slutändan garantera ett ömsesidigt erkännande av domar och rättsliga avgöranden dem emellan.

I detta arbete har EU bl.a. antagit flera direktiv. En av de rättsakter som antagits är ett direktiv som specifikt tar sikte på rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden: Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/800/EU av den 11 maj 2016.

En stor del av vårt uppdrag har bestått i att analysera hur svensk rätt förhåller sig till detta direktiv och föreslå de förändringar som är nödvändiga för att genomföra direktivet i svensk rätt.

Vårt uppdrag omfattar även två något mindre och från barnrättsdirektivet frikopplade frågor. Vi har dels haft i uppdrag att överväga en fråga om offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål och en fråga om förenklad delgivning.

Allmänt om barns ställning som misstänkta och tilltalade m.m. i den svenska rättsordningen

I den svenska rättsordningen finns en lång tradition och bred förankring av att särbehandla barn.

Barn under 15 år är inte straffmyndiga och kan i princip inte bli föremål för rättsväsendets åtgärder på grund av brott. Av detta följer t.ex. att en förundersökning inte får inledas mot en misstänkt som vid gärningen inte fyllt 15 år. Huvudansvaret för att åtgärder vidtas från samhällets sida vilar i stället på socialtjänsten. För att socialtjänstens hjälpinsatser ska bli ändamålsenliga och kunna sättas in i tid kan det vara väsentligt att få klarlagt omständigheterna kring brottet. Inom socialtjänsten finns inte alltid möjlighet att utreda sådana förhållanden. Polis och åklagare har därför, enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, möjligheter att under vissa villkor genomföra en utredning rörande brott där den misstänkte är under 15 år. Kan någon misstänkas att före 15 års ålder ha begått ett brott och är brottet av det allvarligare slaget ska en utredning inledas om inte särskilda skäl talar mot detta. I vissa fall kan även en domstol ta ställning till om barnet begått gärningen eller fastslå att det inte blivit utrett.

Även i övrigt präglas systemet av att barn och unga som har gjort sig skyldiga till brott i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten. Barn som är straffmyndiga särbehandlas alltså också. Den materiella rätten omfattar t.ex. ett särskilt påföljdssystem för unga lagöverträdare. Nyligen överlämnades för övrigt ett lagförslag omfattande två nya ungdomspåföljder.

Ambitionen är att även de processuella reglerna ska syfta till att åstadkomma en positiv förändring och främja en gynnsam utveckling. När det gäller behandlingen av de barn och unga som misstänks för brott finns i dag en mängd uttryckliga processuella rättigheter som ska garanteras. I lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare finns särskilda regler för handläggningen hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden som rör brott där barn är misstänkta eller tilltalade. De flesta bestämmelserna i lagen gäller åldersgruppen 15–17 år, men några av de rättigheter som lagen garanterar ska tillämpas ända fram till dess att den misstänkte eller tilltalade fyllt 21 år. I den mån det i den lagen inte finns någon särreglering är det rättegångsbalken och andra allmänna bestämmelser som är tillämpliga. Det ska t.ex. nämnas att förundersökningskungörelsen (1947:948) omfattar även särregler som tar sikte på handläggningen av ärenden där den misstänkte är under 18 år.

Särbehandlingen av unga lagöverträdare innebär, till att börja med, ett skyndsamhetskrav. Förundersökningen mot dem som inte har fyllt 18 år och som gäller brott på vilket fängelse kan följa ska bedrivas med särskild skyndsamhet. Den ska avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom sex veckor från delgivningen av brottsmisstanken. Tidsfristen får överskridas endast i särskilda fall, t.ex. om det är nödvändigt på grund av utredningen eller andra särskilda omständigheter. I domstol ska mål mot den som inte har fyllt 21 år alltid behandlas

skyndsamt. Väcks åtal mot den som inte fyllt 18 år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader gäller samma regler gällande krav på skyndsamt handläggning som om den tilltalade är häktad. Det innebär bl.a. att huvudförhandling, som huvudregel, ska påbörjas inom två veckor från det att åtal väcktes.

De processuella rättigheterna innebär också att barn, på samma sätt som vuxna som är misstänkta eller tilltalade för brott, ska informeras om vissa grundläggande rättigheter tidigt i processen, som utgångspunkt redan när de underrättas om brottsmisstanken.

En grundläggande aspekt är också att barn ska biträdas av försvarare. Det svenska systemet bygger på att offentlig försvarare ska förordnas för ett barn – om det inte är uppenbart att barnet saknar behov av en sådan. Detta innebär dels att barn som är misstänkta nästintill alltid ska biträdas av försvarare, dels att staten erbjuder rättshjälp för de kostnader som uppstår. Det är alltså inte upp till barnet eller till barnets vårdnadshavare att avgöra om försvarare behövs eller inte. Till offentlig försvarare utses som huvudregel en advokat. I undantagsfall kan annan lämplig person förordnas som har juristexamen.

Åklagaren ska tidigt i processen, innan han eller hon fattar beslut i åtalsfrågan, som huvudregel hämta in ett yttrande från socialnämnden. Om förundersökningen gäller ett brott på vilket fängelse kan följa, ska, om möjligt, undersökningsledaren begära ett sådant yttrande tidigare, senast i samband med delgivning av brottsmisstanke. Yttrandet ska inhämtas om en person som misstänks ha begått ett brott innan han eller hon fyllt 18 år. I yttrandet ska det bl.a. ingå en bedömning om den unge har ett särskilt behov av åtgärder som syftar till att motverka att han eller hon utvecklas ogynnsamt. Yttrandet ska vidare omfatta en redovisning av de åtgärder som nämnden avser att vidta och, i vissa fall, även en redogörelse för den unges personliga utveckling och hans eller hennes levnadsomständigheter i övrigt. I yttrandet kan också redogöras för den unges familjeförhållanden och sociala relationer, skola och fritid, hälsa, känslomässiga beteende m.m. Yttrandet används sedan som underlag när åklagaren fattar beslut om åtal eller om straffvarning/åtalsunderlåtelse. Om åtal väcks använder rätten yttrandet som underlag bl.a. vid val av eventuell påföljd. Frikänns den unge får socialnämnden ta ställning till om det finns andra skäl till att påbörja insatser.

För barn gäller också särskilda regler ifråga om frihetsberövande. Även i de fall brottsmisstanken avser ett allvarligare brott får den som är under 18 år häktas endast som en sista utväg. Det krävs att det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas och det dessutom föreligger synnerliga skäl för häktning (samma regler gäller i praktiken för anhållande). Om det är nödvändigt att anhålla och häkta den unge garanteras han eller hon vissa rättigheter. Den unge intagne ska t.ex. som utgångspunkt inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med vuxna, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa. Som utgångspunkt gäller t.ex. vidare att en ung person ska kunna komma i kontakt med sina anhöriga redan i arresten. Den frihetsberövade ska också kunna fortsätta sin skolgång osv. En frihetsberövad garanteras även rätt till läkarundersökning samt hälso- och sjukvård m.m.

För samtliga barn som är misstänkta eller tilltalade för brott gäller att de, som huvudregel, har rätt att ha sina vårdnadshavare närvarande vid

åtgärder som förhör under förundersökningen och under rättegången i domstol. Vårdnadshavarna ska t.ex. som utgångspunkt underrättas och kallas till polisförhör. De underrättas som huvudregel också om åtalet och förhandlingen i domstol. I vissa fall, om åtalet avser ett brott på vilket fängelse kan följa, ska vårdnadshavaren också kallas att höras vid förhandlingen i domstol. Skulle vårdnadshavaren t.ex. vara förhindrad eller om det finns särskilda skäl mot att underrätta eller kalla vårdnadshavare – ska en annan person eller andra personer som har en fostrande roll i stället underrättas och kallas till förhör och förhandling i domstol. Företrädare för socialtjänsten ska närvara vid polisförhör med den som inte har fyllt 18 år och som är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa – om det är möjligt och kan ske utan men för utredningen. Rätten ska i vissa fall också underrätta socialnämnden om tidpunkten för huvudförhandling i mål mot den som inte fyllt 18 år.

Ytterligare åtgärder som i förlängningen skyddar misstänkta och tilltalade barns rättigheter är t.ex. inspelningen av förhör under förundersökningen och i domstol. Förhör under utredningen får spelas in med ljud och bild. Enligt gällande rätt får det ske i de fall där det är särskilt motiverat t.ex. med hänsyn till brottets beskaffenhet och den hördes personliga förhållanden. En omständighet som särskilt kan motivera att förhör spelas in är att den som ska höras är ung. I domstol ska de förhör som hålls som utgångspunkt spelas in. Till regleringarna om inspelningar av förhör knyts sekretessregler som gör att inspelningarna av förhören inte kolliderar med skyddet för den misstänktes privatliv.

Den svenska rättsordningen bygger överlag på att skapa förut-sättningar för att barn ska kunna delta effektivt i sin egen rättegång. För att ge rättigheterna avsett genomslag omfattar t.ex. gällande rätt vissa kompetenskrav eller krav på specialisering ifråga om dem som handlägger ärenden där barn är misstänkta eller tilltalade. Förundersökningsledaren ska t.ex. vara särskilt lämpad för uppgiften och den som håller förhör vara en person med särskild kompetens. Även de domare som hanterar ungdomsmål ska, som huvudregel, vara särskilt utsedda.

Huvudregeln är också att den som är misstänkt eller tilltalad ska vara personligen närvarande vid sin egen rättegång. Denna ordning är av särskild betydelse när det gäller barn och unga som är tilltalade. Undantag kan bara göras i vissa fall och då bygger systemet bl.a. på att utredningen ska vara tillfredsställande och att den tilltalade har delgivit information om rättegången och om konsekvenserna av att utebli. Som utgångspunkt gäller alltså att barnet eller den unge ska vara personligen närvarande, något som är motiverat främst av pedagogiska skäl. För att värna om integriteten finns – när det gäller mål mot personer som inte har fyllt 21 år – möjlighet att göra avsteg från principen om förhandlingsoffentligheten. I vissa fall, t.ex. om målet tilldrar sig stor uppmärksamhet – får domstolen stänga dörrarna. Anhöriga till den misstänkte kan ändå tillåtas att närvara.

Gällande rätt uppfyller i stora delar kraven enligt barnrättsdirektivet

Barnrättsdirektivet sätter ytterligare fokus på misstänkta och tilltalade barns rättigheter – när det gäller deras processuella rättigheter i ett

straffrättsligt förfarande. Direktivets definition av barn är personer under 18 år. Dessa är således direktivets främsta målgrupp. Om det är motiverat utifrån omständigheterna i det enskilda fallet ska flera av artiklarna i direktivet också kunna tillämpas på personer som fyller 18 år under den tid som det straffrättsliga förfarandet pågår. Skulle det – även efter att myndigheterna utrett saken – vara osäkert om den misstänkte eller tilltalade är över eller under 18 år ska han eller hon presumeras vara ett barn vid tillämpningen av direktivet. Medlemsstaterna får besluta att inte tillämpa direktivet när en person fyllt 21 år.

Direktivet är begränsat till straffrättsliga förfaranden och ska därtill också tillämpas på barn som är eftersökta enligt en europeisk arresteringsorder. Direktivet omfattar dock inte några andra typer av förfaranden. Det bör t.ex. inte tillämpas på förfaranden som är specialutformade för barn och som kan leda till skyddsåtgärder, korrigerande åtgärder eller utbildningsåtgärder.

Vi menar att direktivet är tillämpligt vid handläggningen av brottmål, både i domstol och under förundersökningen. Inom direktivets tillämpningsområde ryms vidare förfaranden som utmynnar i ett strafföreläggande. Även andra straffrättsliga förfaranden som inte mynnar ut i en domstolsprövning, som t.ex. en process som resulterar i straffvarning eller åtalsunderlåtelse omfattas. Direktivet får även genomslag för de barn som grips i Sverige i samband med ett förfarande som rör en arresteringsorder.

Vi anser att direktivets bestämmelser i första hand ska tillämpas på barn mellan 15 och 18 år. I vissa fall får bestämmelserna även genomslag ifråga personer som fyllt 18 år, men inte 21 år. Exempel på förfaranden som vi anser att faller utanför direktivets tillämpningsområde är en utredning enligt 31 § LUL som kan aktualiseras mot barn som är misstänkta för att ha begått brott innan de fyllt 15 år. Barnen är inte straffmyndiga och förfarandena kan inte mynna ut i någon brottspåföljd. Vi menar att denna typ av förfarande ytterst syftar till att ge socialtjänsten klarhet i vad som har hänt så att de kan sätta in rätt resurser för barnet. Däremot är det naturligtvis viktigt att även barn under 15 år garanteras ett starkt rättighetsskydd vid en utredning om brott.

Direktivet gäller så fort ett barn blir misstänkt eller tilltalat för brott. Vi har gjort bedömningen att den tidpunkten, för svenskt vidkommande, vanligtvis inträder när barnet delges skälig misstanke om brott enligt 23 kap. 18 § RB eller på annat sätt officiellt underrättas om brottsmisstanken. Även innan denna tidpunkt manar dock direktivet till ett visst förhållningssätt för det allmänna, dvs. för brottsutredande och brottsbekämpande myndigheter, domstolar m.fl. Direktivet innebär också förpliktelser i den typ av förfaranden där någon underrättelse enligt 23 kap. 18 § RB inte aktualiseras. När det gäller förfaranden i samband med en arresteringsorder gäller direktivet när Sverige är verkställande stat och från det att barnet grips. Rättigheterna ska kunna åberopas fram till dess att ett straffrättsligt förfarande eller ett förfarande i samband med en europeisk arresteringsorder avslutas.

Direktivet omfattar flera olika delar – som alla tar sikte på att skapa skyddsmekanismer för barn som är föremål för en straffprocess eller en europeisk arresteringsorder. Det är ett särskilt komplement till de övriga åtgärder som EU antagit för att tillgodose misstänkta och tilltalades

processuella rättigheter. Det omfattar t.ex. särskilda regler om barns rätt till information i ett straffrättsligt förfarande. På det sättet kompletteras EU:s tidigare antagna direktiv om rätt till information i ett straffrättsligt förfarande med ett barnperspektiv. Det omfattar också regler som gäller biträde av försvarare – och är således ett komplement till EU:s försvarardirektiv. Direktivet omfattar även bestämmelser som gäller rätten att närvara vid rättegången, rätten att ha med sig sina vårdnadshavare till rättegången m.m. Därutöver omfattar direktivet bl.a. regler som gäller frihetsberövande. I direktivet finns slutligen t.ex. bestämmelser som gäller utbildning av de yrkesverksamma som hanterar ärenden där barn är misstänkta och tilltalade.

Vår utgångspunkt är att den svenska rättsordningen i stora delar är uppbyggd på ett sådant sätt att den redan i dagsläget svarar mot direktivets krav. Svensk rätt erbjuder alltså, redan nu, ett starkt skydd för att upprätthålla de rättigheter som direktivet behandlar. För att fullt ut uppfylla direktivets krav föreslås dock några förändringar, vilka redovisas i det följande.

Rätt till information

Barn som är misstänkta eller tilltalade för brott har rätt att få information om vilka rättigheter de har på samma sätt som vuxna i samma ställning. För några år sedan antogs, som framgår även ovan, ett EU-direktiv som handlade om rätten till information i straffrättsliga förfaranden. Det ledde till att den svenska lagstiftningen kompletterades i fråga om vilken information som polis och åklagare är skyldiga att lämna till en misstänkt när han eller hon delges skälig misstanke om brott, frihetsberövas eller på annat sätt får veta att han eller hon är misstänkt. Barnrättsdirektivet omfattar krav på ytterligare och särskild information när den misstänkte eller tilltalade är ett barn. Han eller hon ska t.ex. upplysas om att vårdnadshavaren eller – i förekommande fall – en annan vuxen ska ha rätt att följa med på en rättegång. Även barnets vårdnadshavare eller en annan vuxen ska få information.

För att leva upp till direktivets krav i den här delen har vi föreslagit kompletterande regler gällande informationsskyldighet. Vi föreslår, till övervägande del, att dessa införs i förundersökningskungörelsen (1947:648).

Garantier för ett effektivt försvar

I artikel 6 i direktivet finns det en bestämmelse om att misstänkta och tilltalade barn utan onödigt dröjsmål ska biträdas av försvarare när de underrättas om att de är misstänkta eller tilltalade. Artikelns uttryck för ett obligatorium – barn ska biträdas av försvarare när de är misstänkta eller tilltalade för brott om det inte skulle vara oproportionerligt. Barnet ska som absolut huvudregel biträdas av försvarare vid förhör samt ha rätt att samtala i enrum med och kontakta sin försvarare. Det finns endast begränsade möjligheter att tillfälligt begränsa kontakter, samtal i enrum och att hålla förhör utan en försvarare närvarande. Det får ske i enstaka fall där omständigheterna är exceptionella, t.ex. om omedelbara åtgärder från

myndigheternas sida är avgörande för att förhindra att det straffrättsliga förfarandet väsentligen äventyras i samband med ett allvarligt brott. Undantag från kravet på försvararbiträde är även tillåtna om det finns ett trängande behov av att avvärja livsfara eller fara för en persons frihet eller kroppsliga integritet. Undantagen får enbart utnyttjas under förundersökningen.

Den svenska rättsordningen erbjuder redan i dagsläget ett starkt skydd. Bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare innebär i princip att personer under 18 år alltid ska få en offentlig försvarare förordnad för sig. Enbart i fall där det är uppenbart att behov av försvarare saknas kan resultatet bli ett annat. Ansvar för att säkra ett effektivt försvar ligger således på det allmänna – något som är väl förenligt med direktivets obligatoriska krav på försvararbiträde. De undantag som svensk rätt tillåter i uppenbara fall får också anses vara förenliga med direktivet. Genom att EU:s tidigare antagna försvarardirektiv genomfördes i svensk rätt utökades vidare en frihetsberövad misstänkt eller tilltalad rätt att träffa sin försvarare i enrum eller på annat sätt kontakta honom eller henne. Även möjligheterna att ha sin försvarare närvarande vid förhör modifierades. På så vis garanterar den svenska rättsordningen också möjligheter för barnet att förbereda och utföra sin talan.

Vi har därför bedömt att svensk rätt redan i dagsläget omfattar den grundstomme som direktivet förutsätter. Det yttersta syftet med barnrättsdirektivets bestämmelser i denna del är dock att möjliggöra ett effektivt försvar. Detta ställer, enligt vår uppfattning, även andra krav på rättsordningen än de som omedelbart kan utläsas ur direktivet. Ett system som präglas av att en misstänkt eller tilltalad ska kunna kommunicera relativt obehindrat med sin försvarare och förutsätter försvararens närvaro vid samtliga förhör som hålls med den misstänkte är en viktig rättssäkerhetsgaranti. Samtidigt kräver ett sådant system att försvararrollen anförtros enbart dem som uppfyller gällande behörighets- och lämplighetskrav. I annat fall finns det en risk för att den misstänkte eller tilltalade under utredningen – och fram till dess att ansvarsfrågan slutligen är avgjord – utser en olämplig försvarare som kan påverka processen eller äventyra säkerheten. Det som bör undvikas är inte minst situationer där den person som den misstänkte eller tilltalade utsett att försvara honom eller henne i värsta fall kan vara en medbrottsling eller en länk mellan en medbrottsling och den misstänkte eller tilltalade. Denna problematik är inte stor inom ramen för den svenska rättsordningen. I den mån det förekommer måste det antas röra sig om rena undantagsfall. Det är dock något som bör motverkas i största möjliga utsträckning – inte minst eftersom det kan riskera att undergräva den misstänktes grundläggande rätt till ett effektivt försvar.

Problemet kan angripas på olika sätt. Ett medel är att ändra reglerna om vem som kan vara försvarare. Vi har dock inte valt att föreslå någon förändring av reglerna när det gäller kraven för att få uppträda som försvarare. Vår utgångspunkt är att det svenska systemet följer den grundläggande rättigheten som en misstänkt har att själv få utse sin försvarare. Att föreslå sådana grundläggande förändringar kräver också ett bredare perspektiv än det vi har att förhålla oss till. Enligt våra utredningsdirektiv har vi emellertid haft att undersöka om det bör bli

möjligt att avvisa olämpliga försvarare i större utsträckning. Vi har dock stannat för att gällande rätt även i detta fall är tillräcklig. Däremot anser vi att det finns skäl att försöka effektivisera tillämpningen av gällande reglering. Ett steg i detta är att ge domstolen förutsättningar att tidigare kunna pröva frågan om en försvarare, vars behörighet och lämplighet kan ifrågasättas, ska avvisas, alternativt entledigas, eller inte. Vi föreslår därför att det av lag uttryckligen ska framgå att åklagaren, i de fall han eller hon bedömer att försvararen inte uppfyller de lagenliga krav som ställs på att få vara försvarare, ska anmäla frågan till rättens prövning. Är den misstänkte gripen, anhållen eller häktad ska rätten så snart som möjligt pröva frågan.

Om det finns synnerliga skäl bör en offentlig försvarare också kunna förordnas vid sidan av den försvarare den misstänkte själv utsett. Synnerliga skäl finns det, enligt vår mening, främst när en försvarare som den misstänkte själv utsett påverkar processen eller äventyrar säkerheten. Detta i en sådan grad att det bedöms nödvändigt att vägra kontakter eller samtal i enrum om den misstänkte är frihetsberövad. Det kan också röra sig om situationer där det bedöms nödvändigt att vägra försvararens närvaro vid förhör. Detta innebär att regleringen främst tar sikte på fall där den försvarare som den misstänkte eller tilltalade själv utsett inte uppfyller de krav som ställs på offentliga försvarare. Försvarare som uppfyller kraven på att få vara offentliga försvarare kan i princip inte förvägras kontakter, samtal i enrum och närvaro vid förhör m.m.

För att synnerliga skäl ska anses föreligga för att förordna en offentlig försvarare – när den misstänkte eller tilltalade själv utsett en försvarare – anser vi vidare att det ska föreligga fara för att handläggningen som sådan påverkas negativt. Regleringen tar således främst sikte på fall där det finns ett skyndsamhetskrav – såsom att den misstänkte eller tilltalade är frihetsberövad eller ung. Däremot begränsar vi inte regleringen till att enbart avse situationer där den misstänkte eller tilltalade är ett barn.

Särskilt om frihetsberövande av barn

Flera bestämmelser i direktivet tar sikte på frihetsberövande av barn. Direktivet omfattar till en början bestämmelser om begränsning av frihetsberövande. Utgångspunkten är att frihetsberövande av ett barn ska ske som sista utväg, särskilt när det är fråga om häktning. Medlemsstaterna ska därför, när det är möjligt, i stället använda sig av alternativa åtgärder till frihetsberövande. Om det är nödvändigt med ett frihetsberövande ska det begränsas till en så kort period som möjligt. Hänsyn ska tas till barnets ålder och personliga situation, samt till särskilda omständigheter i det enskilda fallet. Barn som är frihetsberövade ska också garanteras vissa rättigheter, som utgångspunkt ska de t.ex. placeras så att de inte vistas tillsammans med vuxna intagna om det inte skulle vara förenligt med deras bästa. Även om ett barn fyller 18 år under tiden som häktad ska det finnas möjlighet att hålla honom eller henne fortsatt åtskild från andra vuxna – om det är motiverat utifrån hans eller hennes personliga förhållanden.

För svenskt vidkommande slår den brett förankrade traditionen av att särbehandla unga lagöverträdare igenom även när det gäller frihetsberövande, något som framgår även av redovisningen ovan. Den

svenska rättsordningen stämmer i grunden överens med direktivets krav. Trots att redan den nuvarande ordningen präglas av att unga särbehandlas har dock Sverige fått återkommande kritik för häktes- och restriktionsanvändningen både nationellt och internationellt. Kritiken har bl.a. bestått i att användningen av restriktioner är alltför omfattande med isolering som följd. Den kritik som framförts har inte minst fäst lagstiftarens uppmärksamhet på behovet av reformer. För närvarande pågår därför ett reformarbete där bl.a. häktesreglerna ses över. Även det reformarbetet omfattar särskilda regler gällande barn. Det reformarbetet är av stor betydelse och kommer att förstärka direktivets genomslag.

Vi har dock funnit anledning att föreslå en mindre ändring också i detta sammanhang. I syfte att tillgodose direktivets krav föreslår vi en mindre förändring av häkteslagen – som gäller personer som fyller 18 år under tiden som intagna. Förslaget är att dessa fortsatt får placeras så att de inte vistas tillsammans med vuxna intagna – om det är motiverat utifrån deras personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt. Vid den bedömningen ska den misstänktes personliga mognad och sårbarhet särskilt beaktas. Det ska också beaktas vad som är bäst för de intagna under 18 år som i så fall placeras så att de fortsatt vistas tillsammans med den numera myndiga personen. Det är emellertid inte meningen att nuvarande ordning ska snävas in. Målsättningen med den föreslagna regleringen är således inte att begränsa möjliga placeringar för unga lagöverträdare.

Barn som är eftersökta enligt en europeisk arresteringsorder

Flera av rättigheterna enligt direktivet ska tillämpas även på barn som är eftersökta enligt en europeisk arresteringsorder. Vi menar att svensk rätt – med de kompletteringar vi redovisat ovan – uppfyller direktivets krav. Svensk rätt bygger redan i dagsläget på att barn som är eftersökta garanteras samma processuella rättigheter och ett likartat skydd som dem som är misstänkta eller tilltalade. I häkteslagen föreslår vi dock att det förtydligas att regleringen ska tillämpas på personer som är eftersökta enligt en europeisk eller nordisk arresteringsorder och som häktats, anhållits eller gripits.

De två övriga frågorna

Information om förenklad delgivning i övervakningsnämnden

En av de övriga frågor vi har haft att analysera, vid sidan av genomförandet av barnrättsdirektivet, gäller frågan om övervakningsnämnden ska kunna lämna information om förenklad delgivning. Detta för att möjliggöra för användningen av förenklad delgivning i tingsrätten vid en talan om undanröjande av skyddstillsyn. I en tidigare framställning till justitiedepartementet har en sådan ordning föreslagits.

Vad vi haft att undersöka är om övervakningsnämnden – i likhet med det som gäller för t.ex. en åklagare eller en polisman enligt 33 kap. 6 § andra och tredje styckena RB beträffande handlingar i brottmål – ska kunna lämna information om förenklad delgivning i samband med att nämnden beslutar att begära att åklagare ska föra talan vid domstol om att en skyddstillsyn ska undanröjas. Vi har funnit detta vara en ändamålsenlig och lämplig ordning. Påföljden skyddstillsyn har en sådan karaktär att incitamenten för att beivra misskötsamhet är starka. I annat fall undermineras det förtroende som påföljden innebär för den dömde. Således är möjliga effektivitetsvinster i handläggningen av ett mål om undanröjande av skyddstillsyn eftersträvansvärda. Delgivningsproblem verkar i motsatt riktning.

Vårt förslag går mer specifikt ut på att ordföranden ska ha möjlighet att överlämna information om förenklad delgivning i anslutning till ett sammanträde där den dömde är personligen närvarande – och där det har beslutats att övervakningsnämnden ska begära att åklagaren väcker talan om undanröjande av skyddstillsyn. I övrigt föreslår vi att de krav som i nuläget ställs enligt 33 kap. 6 § RB och enligt delgivningslagen (2010:1932) ska gälla även ifråga om förenklad delgivning i detta fall.

Offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnader

Den andra frågan som omfattas av vårt uppdrag – och som också ligger utanför genomförandet av barnrättsdirektivet – gäller s.k. offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnader. Den reglering som aktualiseras är lagen (1981:1310) om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.

En offentlig funktionär är, i lagens mening, bl.a. en arbetstagare hos staten eller hos kommun, landsting eller kommunalförbund. En sådan arbetstagare som t.ex. frias från ett enskilt åtal för brott i utövningen av tjänsten har rätt att få ersättning av sin arbetsgivare för den rättegångskostnad som domstolen har förpliktat målsäganden att betala, men som denne inte har betalat. Detsamma gäller om ett enskilt anspråk mot funktionären ogillas. Rätten till ersättning, som alltså bl.a. omfattar arbetstagare hos staten, förutsätter i dagsläget att den friande domen har fått laga kraft. Arbetsgivarverket har i en framställning till Justitiedepartementet påtalat att gällande ordning innebär att arbetstagaren, dvs. den offentliga funktionären, kan behöva betala t.ex. en ombudskostnad med egna medel i avvaktan på att ett avgörande har fått laga kraft. Verket har därför föreslagit att det i lagen införs en bestämmelse om förskott till funktionären. Vi föreslår en ordning som ligger i linje med den som Arbetsgivarverket förordat. Förslaget går närmare bestämt ut på att göra det möjligt för arbetsgivare att kunna gottgöra den offentliga funktionären för hans eller hennes rättegångskostnader även innan ett domstolsavgörande där funktionären tillerkänns ersättning för rättegångskostnader vunnit laga kraft. Den offentliga funktionären blir sedan återbetalningsskyldig om högre rätt upphäver eller ändrar det ifrågavarande domstolsavgörandet. Återbetalningsskyldighet ska även

gälla i den mån målsäganden eller kändanden, efter att avgörandet vunnit laga kraft, betalt utdömt belopp.

Vårt uppdrag omfattar också en annan frågeställning i denna del. Enligt nuvarande ordning får en offentlig funktionär inom ramen för sin tjänst vidta åtgärder för att förbereda och utföra sin talan – när han eller hon blir föremål för ett enskilt åtal eller ett enskilt anspråk som har samband med brott eller åtgärd i tjänsteutövning. Han eller hon får alltså t.ex. avge skriftligt svaromål eller inställa sig på förhandling under tjänstetid. Den kostnad som uppstår till följd av sådana åtgärder anses inte vara en ersättningsgill kostnad i processen. Enligt JK förtar den nuvarande ordningen i viss utsträckning rättegångskostnadsinstitutets preventiva effekt – eftersom den som för talan mot en offentlig funktionär och t.ex. väcker ett enskilt åtal inte riskerar att behöva betala motpartens kostnader. JK har därför, i en skrivelse till Justitiedepartementet, förordat att den nuvarande ordningen ses över. Vi har dock, i denna del, kommit till en annan slutsats än den JK fört fram. Vi menar bl.a. att den nuvarande ordningen tar hänsyn till rättegångskostnadsinstitutets preventiva effekt i tillräcklig omfattning. Följaktligen föreslår vi inte några lagändringar.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs¹ i fråga om rättegångsbalken
dels att 21 kap. 3 a § och 33 kap. 6 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 21 kap. 9 a §, med följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

3 a §²

Är den misstänkte anhållen eller häktad *skall* offentlig försvarare förordnas för honom, om han begär det. *Offentlig försvarare skall* också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare skall därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som *skall* väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller

3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av försvarare som han själv har utsett, *skall* inte vid sidan av denne

Är den misstänkte anhållen eller häktad *ska en* offentlig försvarare förordnas för honom *eller henne*, om han *eller hon* begär det. *En offentlig försvarare ska* också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

En offentlig försvarare ska därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av *en* försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om *en* försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som *ska* väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller

3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av *en* försvarare som han *eller hon* själv har utsett, *ska* inte vid sidan av denne någon offentlig försvarare

¹ Jfr Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/800/EU av den 11 maj 2016 om rätts-säkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden.

² Senaste lydelse: 1983:920.

någon offentlig försvarare förordnas om det inte finns synnerliga skäl.

9 a §

Om åklagaren bedömer att den person som utsetts att biträda den misstänkte inte uppfyller de krav som ställs på att vara försvarare enligt 3 § tredje stycket, ska åklagaren anmäla detta till rätten.

Är den misstänkte gripen, anhållen eller häktad ska rätten så snart som möjligt pröva frågan.

33 kap.

6 §³

Bestämmelserna i 3 § andra stycket, 34–38 och 47–51 §§ delgivningslagen (2010:1932) gäller inte delgivning av stämning i brottmål.

Bestämmelserna i 24 § och 25 § första stycket delgivningslagen hindrar inte att den tilltalade delges stämning och andra handlingar i ett brottmål genom förenklad delgivning om han eller hon av en tjänsteman som anges i tredje stycket vid ett personligt sammanträffande har delgetts information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten och det vid den tidpunkt då handlingarna skickas till den tilltalade inte har förflutit längre tid än tio veckor sedan informationen lämnades.

Bestämmelserna i 24 § och 25 § första stycket delgivningslagen hindrar inte att den tilltalade delges stämning och andra handlingar i ett brottmål genom förenklad delgivning om han eller hon av en tjänsteman som anges i tredje stycket vid ett personligt sammanträffande har delgetts information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten och det vid den tidpunkt då handlingarna skickas till den tilltalade inte har förflutit längre tid än tio veckor sedan informationen lämnades. *Detsamma gäller för handlingar i ett mål om åtgärd enligt 28 kap. 9 § brottsbalken om den dömde, vid övervakningsnämndens sammanträde, i samband med nämndens beslut om att begära att åklagare vid domstol för talan om undanröjande av skyddstillsyn, har delgetts information om att förenklad delgivning kan komma att användas i tingsrätten.*

Information som avses i andra stycket får delges av

a) en åklagare,

b) en polisman eller annan anställd vid Polismyndigheten eller Bilaga 3 Ekobrottsmyndigheten som myndigheten har utsett,

c) en tulltjänsteman, *eller*

c) en tulltjänsteman,

d) en tjänsteman vid Kust-
bevakningen.

d) en tjänsteman vid Kust-
bevakningen, *eller*

e) *ordföranden vid övervakningsnämndens sammanträde.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2019 i fråga om 33 kap. 6 § och i övrigt den 11 juni 2019.

Förslag till lag om ändring i lagen (1981:1310) om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m.

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (1981:1310) om offentliga funktionärs rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Har domstolen i ett mål om enskilt åtal mot den som är eller har varit offentlig funktionär för brott i utövningen av tjänsten genom lagakraftvunnet avgörande förpliktat målsäganden att ersätta den tilltalade dennes rättegångskostnad, skall den som var den tilltalades arbetsgivare vid tiden för den åtalade gärningen på ansökan av den tilltalade utge det utdömda beloppet till denne, i den mån målsäganden inte har betalt det. Arbetsgivaren inträder då intill det utgivna beloppet i den tilltalades rätt gentemot målsäganden.

Första stycket tillämpas även när någon annan än arbetsgivaren, utan samband med allmänt åtal, har fört talan mot den som är eller har varit offentlig funktionär om enskilt anspråk på grund av åtgärd i utövningen av tjänsten.

Föreslagen lydelse

5 §

Har domstolen i ett mål om enskilt åtal mot den som är eller har varit offentlig funktionär för brott i utövningen av tjänsten förpliktat målsäganden att ersätta den tilltalade hans eller hennes rättegångskostnad, ska den som var den tilltalades arbetsgivare vid tiden för den åtalade gärningen på ansökan av den tilltalade utge det utdömda beloppet till honom eller henne, i den mån målsäganden inte har betalt det. Arbetsgivaren inträder då intill det utgivna beloppet i den tilltalades rätt gentemot målsäganden.

Om högre rätt upphäver eller ändrar domstolens avgörande får arbetsgivaren kräva tillbaka motsvarande belopp av den tilltalade. Detsamma gäller i den mån målsäganden, sedan avgörandet vunnit laga kraft, har betalat ut det utdömda beloppet till den tilltalade.

Första och andra styckena tillämpas även när någon annan än arbetsgivaren, utan samband med allmänt åtal, har fört talan mot den som är eller har varit offentlig funktionär om enskilt anspråk på grund av åtgärd i utövningen av tjänsten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2019.

Härigenom föreskrivs¹ att 1 kap. 2 § och 2 kap. 3 § häkteslagen (2010:611) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

2 §

Denna lag gäller den som är

1. häktad, anhållen eller gripen på grund av misstanke om brott,
2. häktad av annan anledning än misstanke om brott,

3. häktad, anhållen eller gripen som eftersökt enligt en europeisk eller nordisk arresteringsorder,

3. intagen i ett häkte eller en polisarrest i avvaktan på att han eller hon ska förpassas till en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem,

4. intagen i ett häkte eller en polisarrest i avvaktan på att han eller hon ska förpassas till en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem,

4. tillfälligt placerad i ett häkte med stöd av fängelselagen (2010:610), eller

5. tillfälligt placerad i ett häkte med stöd av fängelselagen (2010:610), eller

5. omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.

6. omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.

Första stycket 1 gäller inte den som är gripen enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

2 kap.

3 §

En intagen som är under arton år får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.

Fyller en intagen arton år under tiden för frihetsberövandet får den intagne fortsatt placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna under arton år om det är motiverat utifrån hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt.

Denna lag träder i kraft den 11 juni 2019.

¹ Jfr Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/800/EU av den 11 maj 2016 om rätts-säkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttranden över betänkandet Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. (SOU 2017:68) inkommit från Riksdagens ombudsmän, Hovrätten för Västra Sverige, Attunda tingsrätt, Lunds tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Övervakningsnämnden i Eskilstuna, Övervakningsnämnden i Kalmar, Övervakningsnämnden i Luleå, Övervakningsnämnden i Stockholm Södra, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Tullverket, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Juridiska fakulteten vid Uppsala universitet, Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet, Örebro universitet, Arbetsgivarverket, Sveriges advokatsamfund och Rädda barnen.